

IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA U 2022. GODINI BOSNA I HERCEGOVINA

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina je demokratska republika sa dvodomnim parlamentom. Mnoge funkcije vlasti su u nadležnosti dva entiteta unutar države, bošnjačko-hrvatske Federacije (Federacija) i Republike Srpske, kao i Brčko distrikta, autonomne administrativne jedinice pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Opći okvirni sporazum za mir (Dejtonski mirovni sporazum) iz 1995. godine, kojim je okončan rat koji je trajao od 1992. do 1995. godine, pruža ustavni okvir za strukture vlasti. U zemlji su održani opći izbori u oktobru. Ured za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi naveo je da su neuspješni reformski napor, rasprostranjeno nepovjerenje u javne institucije i retorika koja izaziva etničke podjele utjecali na izbornu okruženje. Opozicione stranke i civilno društvo tvrdili su da je na izborima 2. oktobra bilo velikih prevara, posebno u Republici Srpskoj. Dana 10. oktobra Centralna izborna komisija zemlje naložila je ponovno brojanje svih glasačkih listića za predsjednika Republike Srpske. Nakon ponovnog prebrojavanja svih glasova Republike Srpske za predsjednika i potpredsjednika tog entiteta, Centralna izborna komisija je potvrdila izborne rezultate 28. oktobra.

Policjske agencije na državnom nivou podnose izvještaj o radu Vijeću ministara i to su Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija, Služba za poslove sa strancima (s djelomičnim policijskim ovlastima) i Direkcija za koordinaciju policijskih tijela. Policijske agencije u oba entiteta (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske i Federalna uprava policije), Policija Brčko distrikta i deset kantonalnih ministarstava unutarnjih poslova također obavljaju policijske poslove primjenom policijskih ovlasti. Oružane snage su pod nadzorom Predsjedništva Bosne i Hercegovine i one pružaju pomoć civilnim organima u slučaju prirodnih ili drugih katastrofa. Obavještajna služba je nadležna za unutarnju i vanjsku bezbjednost i u nadležnosti je Vijeća ministara. Snage Evropske Unije za stabilizaciju mira su nastavile pružati podršku vlastima zemlje u održavanju bezbjednosti. Iako civilne vlasti imaju efektivnu kontrolu nad policijskim tijelima i snagama bezbjednosti, nejasna podjela nadležnosti i poslova između 17 policijskih agencija u zemlji je povremeno dovodila do konfuzije i preklapanja nadležnosti. Pripadnici snaga sigurnosti su u nekim slučajevima počinili povredu zakona.

Među važnim pitanjima ljudskih prava su vjerodostojni izvještaji o: mučenju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju osoba lišenih slobode od strane policije; teškim zatvorskim uvjetima; ozbiljnim problemima u pogledu neovisnosti pravosuđa; ozbiljnim ograničenjima slobode izražavanja i medija, uključujući nasilje i prijetnje nasiljem nad novinarima; suštinskom ometanju slobode mirnog okupljanja i slobode udruživanja, uključujući prekomjerno restriktivne zakone o mirnom okupljanju; teškim i nerazumnim ograničenjima političkog učešća pripadnika manjina; teškoj korupciji u organima vlasti; nedostatku istraga i izostanku odgovornosti za rodno zasnovano nasilje, uključujući nasilje u porodici i seksualno nasilje te nasilje nad djecom i rane i prisilne brakove u romskoj populaciji; krivičnim djelima s elementima nasilja ili prijetnjama nasiljem nad pripadnicima etničkih manjinskih zajednica; krivičnim djelima motiviranim antisemitizmom; krivičnim djelima s elementima nasilja ili prijetnjama nasiljem nad lezbijskim, gay, biseksualnim, transrodnim, queer ili interspolnim osobama.

Nadležne institucije u oba entiteta i u Brčko distriktu vodile su istrage po pritužbama za navodno nezakonito postupanje pripadnika policije, izricale su upravne sankcije i predmete s elementima krivičnog djela prosljeđivale tužilaštima na dalje postupanje. S obzirom na to da se navodi o nezakonitom postupanju pripadnika policije ne istražuju do kraja, promatrači smatraju da je praksa nekažnjavanja pripadnika policije rasprostranjena, dok se u kontinuitetu izvještavalo o korupciji u snagama sigurnosti na državnom, entitetskom i kantonalm nivou. Sudovi nisu procesuirali predmete korupcije na visokom nivou, a u većini pravomoćno okončanih slučajeva izricali su uvjetne kazne. Nedjelotvorno krivično gonjenje u predmetima ratnih zločina počinjenih u toku rata od 1992. do 1995. godine i dalje predstavlja problem.

Dio 1. Poštivanje integriteta osobe

a. Samovoljno oduzimanje života i druga nezakonita ili politički motivirana ubistva

Nije bilo izvještaja o tome da su vlasti ili njihovi izvršitelji počinili samovoljno ili nezakonito oduzimanje života.

Nekažnjavanje počinitelja ratnih zločina počinjenih u toku rata od 1992. do 1995. godine, posebno onih koji su odgovorni za ubistvo oko 8.000 osoba u genocidu u Srebrenici i nestanak oko 7.600 drugih osoba koje se još uvijek vode kao nestale i za koje se smatra da su ubijene u toku rata, i dalje predstavlja problem. Nadležni organi nisu procesuirali većinu od preko 20.000 slučajeva seksualnog nasilja navodno počinjenih tokom rata. Izgledi za pravdu za žrtve zločina počinjenih tokom rata s vremenom se smanjuju zbog smrti i bolesti osumnjičenika, optuženika, svjedoka i žrtava, kao i sve lošije kvalitete dokaza. Nedostatak resursa, uključujući nedovoljno financiranje i nedostatak kadra, političke prepreke, slaba regionalna saradnja i izazovi u rješavanju starih premeta zbog nedostatka dokaza i nedostupnosti svjedoka i osumnjičenih, doveli su do zatvaranja predmeta i teškoća u rješavanju znatnog broja još uvijek neriješenih predmeta.

U toku godine su državne vlasti postigle ograničeni napredak u procesuiranju ratnih zločina zbog dugotrajnih organizacionih i finansijskih problema. Godine 2020. je Vijeće ministara usvojilo *Revidiranu državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina*, u kojoj su definirani novi kriteriji za odabir i određivanje prioritetnih predmeta ratnih zločina između države i entiteta, određene su mjere za jačanje kapaciteta pravosuđa i policije za procesuiranje predmeta ratnih zločina i ažurirane su mjere zaštite svjedoka i žrtava. Revidiranom strategijom je određeno prioritetno procesuiranje predmeta sa A-liste u kojima postoji „dovoljno dokaza prema međunarodnim standardima da bi se dokazalo izvan razumne sumnje da je osoba počinila tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava“ i dodatne mjere za jačanje regionalne saradnje. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine (BiH) je u svom izvještaju iz jula Visokom sudskom i tužilačkom vijeću (VSTV) izvjestilo Vijeće da traga za ukupno 814 osumnjičenika u predmetima sa A-liste. Od toga, Tužilaštvo BiH je postupalo protiv 472 osumnjičene osobe, dok su entitetska tužilaštva i Tužilaštvo Brčko distrikta postupala protiv 342 osumnjičene osobe. Provedba Revidirane strategije je kasnila zato što Vijeće ministara nije imenovalo nadzorno tijelo, uglavnom zbog suprotstavljanja bošnjačkih udruženja žrtava imenovanju direktora Centra za istraživanje rata i ratnih zločina Republike Srpske (RS), Milorada Kojića, u nadzorno tijelo. U nedostatku nadzornog tijela, VSTV je preuzeo dodatne odgovornosti kako bi osiguralo određeni stepen nadzora nad Revidiranom strategijom, ali dalje nepostojanje nadzornog tijela negativno utječe na procesuiranje ratnih zločina.

Tužilaštvo je u augustu 2021. godine uputilo Hrvatskoj zamolnicu za ustupanje krivičnog gonjenja 14 hrvatskih generala protiv kojih je policija RS-a 2007. godine Tužilaštvu podnijela izvještaj o izvršenju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti u zapadnoj Slavoniji u toku vojne akcije „Bljesak“ 1995. godine. U septembru 2021. godine hrvatski premijer Andrej Plenković objavio je da je Vlada odbacila zahtjev kao neutemeljen. Tokom godine izrečene su ili potvrđene još neke presude za ratne zločine. Sakib Mahmuljin, komandant u bivšoj Armiji Republike BiH, kojeg je 2020. godine Sud BiH prvostepenom presudom osudio na 10 godina zatvora za ratne zločine počinjene na području Vozuće i Zavidovića, uložio je žalbu na presudu. Apelaciono vijeće je u aprilu pravomoćnom presudom osudilo Sakiba Mahmuljina na osam godina zatvora. Mahmuljin još nije počeo služiti kaznu jer se trenutno nalazi u Turskoj na liječenju, prema pisanju medija. Pravomoćna presuda protiv Mahmuljina izazvala je zapaljive reakcije i bošnjačkih i srpskih etno-nacionalističkih političkih lidera. Bošnjačka etno-nacionalistička Stranka demokratske akcije (SDA) kritizirala je presudu kao nepravednu. Istovremeno, predsjednik srpskog etno-nacionalističkog Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i bivši srpski član Predsjedništva BiH Milorad Dodik izjavio je kako među bosanskim Srbima postoji ogromno nepovjerenje prema Tužilaštvu i Sudu BiH, koje je nazvao „ciničnim, neprikladnim“ i za koje je rekao da ne doprinose pomirenju i pravdi.

Sud BiH je u aprilu prvostepenom presudom oslobođio Dragana Vikića, Jusufa Pušinu, Nermina Uzunovića i Mladena Čovčića od optužbi za ratne zločine počinjen u sarajevskom Velikom parku.

U aprilu je Sud BiH izrekao dvije pravomoćne presude u predmetima po optužnicama za seksualno nasilje u ratu. U prvom predmetu, Sud BiH je na osnovu sporazuma o priznanju krivnje osudio Damira Miskina na četiri godine zatvora zbog počinjenja ratnog zločina seksualnog zlostavljanja civila u Mostaru i Nevesinju. U drugom predmetu, Sud BiH osudio je Adema Kostjerevca na sedam godina zatvora zbog ratnog zločina seksualnog zlostavljanja civila kod Zvornika.

Tokom cijele godine je i dalje bilo primjera historijskog revizionizma, poricanja genocida i veličanja osoba osuđenih za genocid, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. Iako je, prema pisanju medija, Tužilaštvo BiH zaprimilo više od 50 krivičnih prijava, nije podignuta niti jedna optužnica za krivično djelo negiranja genocida ili veličanja ratnih zločinaca, u skladu s izmjenama Krivičnog zakona BiH koje je 2021. godine proglašio prethodni visoki predstavnik Valentin Inzko.

b. Nestanak

U toku godine nije zabilježen niti jedan slučaj nestanka počinjenog od strane ili u ime organa vlasti. Za slučajeve nestanka počinjene od strane ili u ime organa vlasti vidi dio 1.a.

c. Mučenje i drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje i druge slične povrede prava

Zakonom su zabranjene takve prakse. Iako nema izvještaja vlasti u BiH o primjeni takvih mjera od strane zvaničnika vlasti, nije bilo ni konkretnih indicija da su snage sigurnosti okončale praksu teškog zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika o kojoj se izvještavalo u prethodnim godinama.

Mediji su objavili da je policija RS-a 15. novembra lišila slobode dvojicu službenika zbog sumnje da su 7. novembra opljačkali četiri migranta.

Komitet za sprečavanje torture (CPT) Vijeća Evrope je 2021. godine objavio nalaze svoje posjete zemlji 2019. godine u kojima je izvijestio o zaprimanju brojnih navoda o fizičkom i psihičkom zlostavljanju, uključujući i navode o težini zlostavljanja koja, prema mišljenju CPT-a, predstavlja mučenje. U navodima o zlostavljanju se spominjala *falaka* (udaranje po tabanima), silovanje palicom i lažna smaknuća vatrenim oružjem pritvorenih osoba od strane službenika agencija za provedbu zakona. CPT je zaprimio i navode o policijskim službenicima koji su pritvorenicima nanosili udarce nogom i rukom, šamare i udarce palicom (kao i sa nestandardnim predmetima, kao što su palice za bejzbol, komadi drvenog parketa i električni kablovi). CPT je izjavio da su zlostavljanje navodno vršili kriminalistički inspektorji u namjeri da prisile osumnjičene da priznaju izvršenje djela, kao i pripadnici specijalnih interventnih jedinica prilikom hapšenja osumnjičenih za izvršenje krivičnih djela. CPT smatra da je situacija u RS-u znatno poboljšana od prethodnih posjeta 2012. i 2015. godine, iako je CPT zaprimio nekoliko navoda o fizičkom i psihičkom zlostavljanju osumnjičenih za krivična djela od strane policijskih službenika, uglavnom u ruralnim područjima. U izvještaju CPT-a se za bošnjačko-hrvatsku Federaciju (FBiH) navodi da postoji visok broj vjerodostojnih navoda o zlostavljanju od strane policije, posebno od strane pripadnika Policije Kantona Sarajevo, što kod CPT-a izaziva „duboku zabrinutost“.

Tokom godine nije bilo izvještaja s primjerima mučenja ili drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Zemlja nije odredila instituciju koja bi bila njen državni mehanizam za sprečavanje mučenja i zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika, u skladu s Opcionim protokolom uz Konvenciju UN-a protiv mučenja. Zakonodavna vlast nije usvojila novi zakon o Instituciji ombudsmana za ljudska prava kojim bi se uspostavio takav mehanizam. U toku 2021. godine je Institucija ombudsmana za ljudska prava u BiH (Institucija ombudsmana) zaprimila 91 žalbu od osoba lišenih slobode na postupanje u pritvorskim jedinicama i zatvorima. Najveći broj žalbi se odnosio na zdravstvenu zaštitu, uvjete u kazneno-popravnim zavodima i pritvorskim jedinicama, neodobravanje pogodnosti koje se koriste izvan kruga zavoda, korištenje uvjetnog otpusta i premještaj u drugi kazneno-popravni zavod. Manji broj žalbi se odnosio na nedopušteno postupanje zavodskih službenika ili na nasilje od strane drugih zatvorenika.

Nekažnjavanje predstavlja značajan problem u snagama sigurnosti. Prema izvještaju CPT-a iz 2021. godine, istrage navodnog zlostavljanja od strane policije „ne mogu se smatrati djelotvornim s obzirom na to da se ne provode odmah niti su detaljne i ne mogu se smatrati nepristranim i neovisnim.“ U svom izvještaju se CPT kritički osvrnuo na jedinicu unutarnje kontrole Policije Kantona Sarajevo i na ulogu tužitelja koji su u nekoliko slučajeva koje je analizirao CPT dodijelili sve istražne radnje policijskim inspektorima iz jedinice kojoj pripadaju navodni počinitelji zlostavljanja.

Policija oba entiteta i Brčko distrikta ima unutarnje jedinice za profesionalne standarde, koje su pod direktnim nadzorom policijskih jedinica na nivou distrikta, kantona ili entiteta, kojima građani mogu prijaviti slučajeve maltretiranja ili zlostavljanja osoba lišenih slobode. Svega mali broj prijavljenih navoda o policijskoj brutalnosti su policijski organi ocijenili opravdanim i potom su takve slučajeve procesuirali.

Uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama

Na nekim lokacijama su fizički i sanitarni uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama u zemlji surovi.

Nasilni fizički uvjeti: U svom izvještaju iz 2021. godine, CPT je naveo da su uvjeti neprihvatljivi u nekoliko policijskih prostorija za zadržavanje osoba lišenih slobode, posebno misleći na dnevno svjetlo, ventilaciju, grijanje i krevete za noćenje.

Zatvorenici su se najviše žalili na zdravstvenu zaštitu, posebno na dijagnostiku ili specijalističke zdravstvene usluge. Ambulante sa sveobuhvatnim zdravstvenim uslugama i zdravstvenim radnicima zaposlenim na puno radno vrijeme ne postoje u svim kazneno-popravnim zavodima. U takvoj situaciji zavodi zapošljavaju medicinsko osoblje na pola radnog vremena, koji su prema ugovoru obavezni redovno dolaziti u zavode i pružati zdravstvene usluge. U kazneno-popravnim zavodima u Zenici, Tuzli, Sarajevu, Istočnom Sarajevu, Foči i Banja Luci su doktori zaposleni na puno radno vrijeme, dok ljekari opće prakse dolaze u zavode u Mostaru, Orašju, Bihaću i Busovači na osnovu ugovora koje su zavodi sklopili s najbližim zdravstvenim centrima. Također u entitetu RS, zavodi u Trebinju, Doboju i Bijeljini angažiraju liječnike na osnovu ugovora o povremenim poslovima i ugovora na određeno vrijeme. U zatvorima nema prostorija prilagođenih zatvorenicima s fizičkim invaliditetom. U nekim slučajevima su zatvorenici kojima su bile potrebne skupe i složenije medicinske usluge nailazili na probleme zbog ograničenih budžeta institucija. Prema izvještaju CPT-a, ne postoji koherentan pristup prema zatvorenicima koji su ovisnici o drogama. Naprimjer, u Sarajevu, samo su zatvorenici kojima je već bila propisana zamjenska terapija prije dolaska u zatvor mogli nastaviti primati terapiju. U zavodima u Mostaru i u RS-u takva terapija prestaje po dolasku zatvorenika u zavod na odsluženje zatvorske kazne. U izvještaju CPT-a je naglašeno da su vlasti u RS-u prekinule zamjensku terapiju za zatvorenike sa simptomima odvikavanja od droga iznenada nakon što bi zatvorenik bio primljen u zatvor. Ministarstvo pravde RS-a odgovorilo je da se „takov postupak uvijek provodi uz pristanak zatvorenika i pod nadzorom, kontrolom i adekvatnom terapijom koju propisuje psihijatar“.

Uprava: U svom izvještaju iz 2021. godine CPT je naveo da se službene istrage navoda o zlostavljanju od strane policije „ne mogu smatrati djelotvornim...niti se mogu smatrati nepristranim i neovisnim“ (vidi dio 1.c).

Zatvorski sistem u zemlji nije u potpunosti usklađen niti je potpuno u skladu s evropskim standardima. Nadležnost za izvršenje krivičnih sankcija je podijeljena između države, entiteta i Brčko distrikta. Zbog toga, u nekim slučajevima se na ista pitanja primjenjuju različiti pravni propisi, što često dovodi do nejednakog postupanja prema osuđenicima, ovisno o kazneno-popravnom zavodu ili entitetu u kojem osuđena lica izdržavaju kaznu zatvora.

Zakonom BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera regulirana su vjerska prava zatvorenika. Vlasti u BiH općenito poštuju ova prava.

Neovisno praćenje: Vlasti su dozvolile neovisnim promatračima poštivanja ljudskih prava obilazak, a predstavnicima međunarodne zajednice su osigurale neometan pristup svim zatvorima, pritvorskim jedinicama i zatvorenicima. Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa, CPT, predstavnici Institucije ombudsmana i nevladine organizacije (NVO) i dalje imaju pristup zatvorima i pritvorskim jedinicama u nadležnosti ministarstava pravde na državnom i entitetskom nivou. U septembru 2021. godine je delegacija CPT-a došla u BiH kako bi ispitala

način na koji policijske agencije na državnom, entitetском i kantonalm nivou, postupaju s osobama lišenim slobode, kao i postupanje i uvjete u kojima borave zatvorenici u nekoliko kazneno-popravnih zavoda. Delegacija CPT-a je također ispitala djelotvornost tužilačkih istraživača vezanih za navode o nedopuštenom postupanju policije i mehanizme policijskog nadzora u FBiH, sa fokusom na Kanton Sarajevo. CPT nije do kraja godine objavio izvještaj o posjeti.

Poboljšanja: Ministarstvo unutarnjih poslova Kantona Sarajevo saniralo je i nabavilo opremu za zatvorske objekte. Radovi uključuju popravak zidova, zamjenu i ugradnju adekvatnog sistema grijanja, ventilacije i klimatizacije, popravak sanitarnih čvorova, zamjenu kreveta i nabavku novih madraci, pokrivača i jastuka.

d. Samovoljno hapšenje ili pritvaranje

Zakonom je zabranjeno samovoljno hapšenje i pritvaranje i sve osobe imaju zakonsko pravo da ospore zakonitost svog hapšenja ili pritvaranja pred sudom. Vlasti općenito poštuju ove zakonske odredbe.

Procedure hapšenja i postupanje sa osobama lišenim slobode

Policija je generalno vršila hapšenja na osnovu sudskega naloga i dovoljno dokaza ili u skladu sa zakonom. Zakonom je propisano da će organi vlasti upoznati osobe lišene slobode o krivičnim djelima za koja se sumnjiče odmah nakon što su uhapšene i da će policija osumnjičene osobe predati nadležnom tužilaštvu u roku od 24 sata od privođenja (odnosno u roku od 72 sata u predmetima terorizma). Tokom ovog perioda policija može zadržati osobe lišene slobode radi istrage i obrade. Postupajući tužilac ima rok od dodatna 24 sata da osobu lišenu slobode pusti iz pritvora ili da od suda traži produženje pritvora. Sud donosi rješenje u roku od naredna 24 sata.

Sudska policija je odvojena od drugih policijskih agencija i u nadležnosti je Ministarstva pravde; njene prostorije za zadržavanje osoba lišenih slobode se nalaze na sudovima. Nakon zadržavanja u trajanju od 24 do 48 sati, kada su osobe u nadležnosti sudske policije, osoba lišena slobode mora biti predana sudiji za prethodni postupak koji odlučuje da li će osoba biti zadržana u pritvoru ili puštena. Osumnjičene osobe koje ostaju u pritvoru predaju se zavodskim službenicima.

Prema zakonu, ispitivanje može trajati najviše šest sati. Zakonom je pritvor prije početka suđenja ograničen na 12 mjeseci, a pritvor tokom suđenja na tri godine. Sistem puštanja iz pritvora uz plaćanje jamstva i određivanje mjera zabrane funkcionira, kao što je privremeno oduzimanje putnih isprava ili mjera kućnog pritvora, koje se redovno izriču kako bi se osiguralo pojavljivanje optuženih pred sudom.

Pritvorenici imaju zakonsko pravo na advokata po svom izboru, a ako ne mogu snositi troškove zastupanja, sud im određuje advokata po službenoj dužnosti. Prema zakonu, advokat mora biti prisutan u toku saslušanja u prethodnom postupku i na dokaznom postupku nakon podizanja optužnice. Pritvorenici imaju pravo odabrati branioca po službenoj dužnosti sa sudske liste advokata.

e. Onemogućavanje pravičnog i javnog suđenja

Državnim ustavom je propisano pravo na pravično suđenje u građanskopravnim i krivičnopravnim stvarima, dok je entitetskim ustavima propisano neovisno pravosuđe. Ipak, političke stranke i utjecajni pripadnici organiziranih kriminalnih grupa su u politički osjetljivim predmetima, posebno u predmetima korupcije, ponekad vršili utjecaj na pravosuđe i na državnom i na entitetском nivou. Nadležni organi u nekim slučajevima nisu izvršili sudske presude.

Sudski postupci

Zakonom je propisano pravo na pravično i javno suđenje, ali organi pravosuđa ne poštuju ovo pravo u svim slučajevima. Ustavni sud BiH je donio odluku prema kojoj je Kantonalni sud u Sarajevu prekršio pravo Fatime Mujkić na pravično suđenje u građanskoj parnici. Ustavni sud je naveo da je predmet Mujkić bio urgentan s obzirom da se odnosio na starateljstvo nad maloljetnim djetetom, ali je postupak pred Kantonalnim sudom u Sarajevu trajao duže od dvije godine, bez prihvatljivog opravdanja za kašnjenje u rješavanju predmeta.

Politički zatvorenici i pritvorenici

Nije bilo izvještaja o postojanju političkih zatvorenika i pritvorenika.

Postupci i pravni lijekovi u građanskopravnim stvarima

Zakonom je fizičkim i pravnim osobama omogućeno da u slučaju navodne povrede ljudskih prava traže pravnu zaštitu u građanskopravnim postupcima pred domaćim sudovima, kao i pravo na podnošenje zahtjeva Evropskom судu za ljudska prava za preispitivanje presude. Do kraja godine vlasti nisu izvršile mnoge sudske odluke u vezi s ljudskim pravima koje su donijeli sudovi u zemlji i međunarodne institucije. Naprimjer, vlasti nisu provele odluku Komiteta Ujedinjenih nacija protiv mučenja (CAT) iz 2019. godine, koji je utvrdio da silovanje i druga djela seksualnog nasilja predstavljavaju mučenje prema Konvenciji protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Konvencija) i naložio državi da se žrtvi izvine, plati joj „pravično i primjereni obeštećenje“ i žrtvi pruži besplatnu medicinsku i psihološku pomoć. Ova odluka, koja se odnosi na silovanje bosanske žene tokom rata u zemlji 1990-ih, bila je prva odluka CAT-a kojom je ispitana odgovornost države u pogledu seksualnog nasilja počinjenog tokom unutarnjeg oružanog sukoba. Tužilaštvo BiH je 2014. godine podiglo optužnicu protiv počinitelja Slavka Savića za ratne zločine, a 2015. godine Odjel I za ratne zločine Suda BiH proglašio ga je odgovornim za silovanje i krivim za ratne zločine i osudio ga na osam godina zatvora i naredio mu da preživjeloj isplati odštetu. Žalbeni sud je potvrdio presudu, ali počinitelj nije imao novca da isplati odštetu, tako da žrtve nisu dobile nikakvu odštetu ni od počinitelja ni od države.

Sudski sistem je opterećen velikim brojem još uvijek neriješenih predmeta i nedostatkom djelotvornog mehanizma izvršenja sudske odluke. Neefikasnost sudstva podriva vladavinu prava umanjivanjem djelotvornosti građanskopravnog postupka. U nekoliko slučajeva je Ustavni sud utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku. Nepoštivanje sudske presude od strane vlasti primoralo je mnoge osobe da se obrate Evropskom судu za ljudska prava. Prema podacima Ureda zastupnika Vijeća ministara BiH pred Evropskim sudom za ljudska prava, do kraja oktobra se sudu obratilo 13 novih podnositelja apelacije. Njihovi slučajevi uglavnom su se odnosili na neizvršenje ili kašnjenje vlasti BiH u izvršenju sudske odluke, ali

se najmanje jedan odnosio na kršenje slobode govora zastupnika odrbrane tokom suđenja. Mirko Simić, advokat iz Brčko distrikta, kažnjen je zbog nepoštivanja suda nakon što je ispričao vic zastupajući svog klijenta. Evropski sud za ljudska prava presudio je da je novčana kazna prekršila Simićevu slobodu govora i da nije dala dovoljnu težinu kontekstu primjedbi.

Oduzimanje i restitucija imovine

Četiri „tradicionalne“ vjerske zajednice (muslimanska, srpska pravoslavna, rimokatolička i jevrejska) podnijele su brojne zahtjeve za restituciju imovine koja je nacionalizirana u toku i nakon Drugog svjetskog rata. S obzirom da nema državnog zakona o povratu nacionalizirane imovine, mnogi zvaničnici vlasti koriste takvu imovinu kao instrument etničke i političke manipulacije. U nekoliko slučajeva su zvaničnici vlasti odbili izvršiti povrat imovine ili su omogućili vjerskim zajednicama da tu imovinu privremeno koriste, čak i u slučajevima u kojima postoje dokazi da je imovina pripadala vjerskim institucijama prije nego što je oduzeta. U mjesecu julu je načelnik Općine Novo Sarajevo, Hasan Tanović, koji je izabran 2020. godine, dao Franjevačkom provincialatu Bosne Srebrenе dozvolu za rekonstrukciju ostatka Samostana u sarajevskom naselju Kovačići, čime je potvrđeno pravo na neograničeno korištenje objekta Samostana, dok formalno vlasništvo nad zgradom čeka usvajanje zakona o restituciji u BiH. Tanovićev prethodnik, bivši načelnik Nedžad Koldžo (SDA), 13 godina blokirao je mogućnost franjevaca da obnove svoju imovinu. Vlada nema zakone niti mehanizme za rješavanje zahtjeva za povrat imovine oduzete za vrijeme holokausta, a nevladine organizacije i zagovaračke grupe izvijestile su da vlada nije postigla napredak u rješavanju takvih zahtjeva, uključujući i zahtjeve za povrat imovine stranih državljanima.

U proteklom periodu je nepostojanje zakona dovelo do situacije u kojoj se vjerska imovina vraća na *ad hoc* osnovi, prema diskrecionoj odluci lokalnih vlasti, često u korist većinske vjerske zajednice u određenoj jedinici lokalne samouprave. Iako su četiri tradicionalne vjerske zajednice jednoglasno podržale usvajanje zakona o restituciji, politička neusuglašenost oko toga da li je restitucija u nadležnosti države ili entiteta blokirala je napredak u donošenju zakona. Dok RS tvrdi da je restitucija u nadležnosti entiteta, Federacija tvrdi da je ona u nadležnosti države. Zagovaračke grupe i pravni stručnjaci su naglasili potrebu za barem okvirnim zakonom na državnom nivou kako bi se spriječile diskriminacijske prakse u provedbi zakona. U toku godine vlasti BiH nisu pokrenule pitanje zakona o restituciji.

Jevrejska zajednica je predala zahtjeve za povrat najmanje 54 objekta koja su oduzeta na razne načine (kroz nacionalizaciju, eksproprijaciju, likvidaciju ili nezakonito poklanjanje). Naprimjer, u jednoj zgradi Jevrejske zajednice u centru Sarajeva, koja je ranije bila u vlasništvu jevrejskog humanitarnog društva La Benevolencija, smješteno je Kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova.

Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a prema Zakonu o neodložnoj pravdi za neobeštećene preživjele (objavljen 2020. godine), koji je dostavljen Kongresu (*Justice for Uncompensated Survivors Today (JUST) Act Report to Congress*), sa više detalja o povratu komunalne, privatne i imovine bez nasljednika iz doba holokausta, kao i o aktivnostima zemlje na sjećanju holokausta, obrazovanju i pristupu arhivi, dostupan je na web stranici Ministarstva na: <https://www.state.gov/reports/just-act-report-to-congress/>.

Dana 22. septembra Ustavni sud BiH je proglašio Zakon o nepokretnoj imovini Republike Srpske neustavnim i potvrdio da je Parlament BiH jedino nadležno tijelo za reguliranje državne imovine. Stranke iz entiteta RS kritizirale su odluku suda. Narodna skupština RS-a usvojila je

zakon 10. februara, kojim se utvrđuje da su zemljište i objekti na teritoriji RS-a vlasništvo tog entiteta. Zakon RS-a direktno je prekršio prethodne presude Ustavnog suda BiH i zakon na državnom nivou iz 2005. kojim se RS-u, Federaciji i Brčko distriktu zabranjuje raspolaganje imovinom koja je pripadala Jugoslaviji ili bivšoj Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini. Visoki predstavnik suspendirao je novi entitetski zakon RS-a 12. aprila.

f. Samovoljno ili nezakonito miješanje u privatnost, porodicu, dom ili korespondenciju

Zakonom su takve radnje zabranjene i nije bilo izvještaja o nepoštivanju ovih zabrana od strane vlasti.

Dio 2. Poštivanje građanskih sloboda

a.Sloboda izražavanja, uključujući slobodu izražavanja pripadnika štampanih i drugih medija

Zakonom je propisana sloboda izražavanja, kao i sloboda štampe, ali je u toku godine nivo poštivanja ovih prava od strane vlasti ostao nizak. U toku godine je i dalje bilo slučajeva zastrašivanja, uzneniranja, političkog pritiska i prijetnji, kao i upućivanja prijetnji smrću, novinarima i medijskim kućama. U cilju unapređenja efikasnosti i standarda, Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo unaprijedilo je proces dokumentiranja slučajeva kršenja prava novinara i imenovalo tužitelja koji će olakšati komunikaciju između nadležnih institucija i novinarskih udruženja. Brojne restriktivne mjere koje su uvedene u toku pandemije radi suzbijanja širenja bolesti COVID-19 su i dalje ograničivale pristup informacijama i prisustvo novinara na događajima koja su inače otvorena za medije. Medijskom izvještavanju su sve više dominirali nacionalistička retorika i etnička i politička pristranost, koji su često poticali netrpeljivost, a ponekad i mržnju, posebno prije oktobarskih izbora. Nepostojanje transparentnosti u vlasništvu medija je i dalje problem. U mnogim slučajevima vlasništvo nad *online* medijima je i dalje nejasno. Za mnoge radiodifuzne i štampane medije postoje samo informacije o nominalnom vlasništvu.

Sloboda izražavanja: Zakonima u zemlji je dan visok nivo slobode izražavanja, ali se provedbom i primjenom zakona ozbiljno ugrožavaju slobode štampe. Zakonom je zabranjeno izražavanje koje potiče rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, kao i „govor mržnje“, ali su vlasti primjenjivale takve zabrane tek povremeno, a nikad za *online* medije. Godine 2021. je Visoki predstavnik u BiH proglašio dopune Krivičnog zakona zemlje, prema kojima su poricanje genocida, veličanje ratnih zločina i poticanje rasne, vjerske ili etničke mržnje i nasilja kažnjivi, ali do novembra niti jedna osoba nije optužena ni krivično gonjena za takva djela. Prema Memorijalnom centru Srebrenica, poricanje genocida smanjilo se za gotovo 80% od jula, otkako je Krivični zakon dopunjeno.

Nasilje i uzneniranje: Tokom godine su zabilježena zastrašivanja, nasilje, politički motivirane parnice i prijetnje novinarima. Do jula je Linije za pomoć novinarima zabilježila 40 slučajeva koje su prijavili mediji koji se odnose na navodna kršenja prava i sloboda novinara, uključujući pet prijetnji smrću i jedan fizički napad. Zoran Čegar, načelnik Sektora uniformisane policije FUP-a, prijetio je 26. oktobra novinarki Centra za istraživačko novinarstvo (CIN) iz Sarajeva. Novinarka CIN-a radila je priču o Čegarovom stjecanju višemilionskih nekretnina u BiH i Hrvatskoj te ga je kontaktirala kako bi zatražila intervju.

Čegar je odbio zahtjev te je preko telefona prijetio i psovao novinarki, govoreći joj: „Nemoj više da me zoveš, da ti ne bih došao odakle me zoveš“, a novinarku je nazvao „četnikušom“, termin koji se odnosi na srpske nacionalističke borce koji se često koristi kao pogrdni naziv za Srbe općenito. Sutradan je novinar CIN-a ispred Općinskog suda u Dubrovniku, u Hrvatskoj, gdje je počelo suđenje Čegaru za prevaru, tražio od Čegara da dâ komentar. Čegar je burno reagirao i zaprijetio: „Ne tjeraj me da ti iščupam grkljan!“ Čegara je 3. novembra, na zahtjev ministra unutarnjih poslova FBiH, Aljoše Čampare, suspendirao s dužnosti zamjenik direktora Federalne uprave policije, Ensad Korman.

Predsjednik SNSD-a i tadašnji srpski član Predsjedništva BiH, Milorad Dodik, tokom predizborne kampanje često je negativno komentirao bijeljinsku televiziju BN. Na predizbornom skupu SNSD-a u Banja Luci u septembru dvojica učesnika su fizički napali snimatelja BN televizije jer je ovaj odbio prestati snimati njihov nepropisno parkiran kamion sa oznakama SNSD-a. BH Novinari su osudili ovaj incident.

U oktobru, nakon općih izbora, ali prije objave rezultata, Dodikova kći Gorica objavila je na Twitteru fotografiju visokog predstavnika Christiana Schmidta i vlasnika BNTV-a Vladimira Trišića, s naslovom „Hitler i njegov sluga“. BH novinari su u odgovoru pozvali institucije BiH da adekvatno procesuiraju prijetnje i govor mržnje upućene novinarima putem društvenih mreža. Najveća bošnjačka etno-nacionalistička stranka, SDA, nastavila je da omalovažava vlasnika sarajevske Face TV, Senada Hadžifejzovića, i njegove porodice. Član SDA Faruk Kapidžić napisao je na Facebooku da je Hadžifejzović „bolestan novinar“, „ucijenjena kukavica“ i „lopov“. Ove uvrede bile su reakcija na satirični prilog koji je emitiran na Face TV-u u kojem su objavljene kompromitirajuće fotografije dužnosnika SDA, preuzete s društvenih mreža. Bilo je mnogo sličnih zlostavljanja širom zemlje.

Poznati banjalučki bloger i kolumnist Srđan Puhalo je u maju doživio uznemiravanje putem interneta, uključujući i prijetnje smrću, nakon što je na *Analiziraj.ba* objavio komentar u kojem dovodi u pitanje često spominjani broj ubijene djece u Sarajevu tokom rata i nudi novčanu nagradu svakom ko može dokazati da je navedena brojka tačna. Kritičari su osporavali Puhalov ugled i tvrdili da je bio upleten u rat. Rijetki su mediji koji su stali uz Puhala, založili se za njegovo pravo da postavi pitanje ili osudili govor mržnje i prijetnje s kojima se suočavao. Jasmila Žbanić, filmska redateljica iz Sarajeva, čiji su filmovi o ratu 1990-ih i najnoviji o genocidu u Srebrenici međunarodno priznati, snažno je podržala Puhala. BH novinari i regionalna Mreža sigurnih novinara branili su Puhalovu slobodu izražavanja, tražeći od policijskih i pravosudnih organa da istraže i sankcioniraju širitelje govora mržnje i sve one koji ugrožavaju Puhalova osobna i profesionalna prava.

Tokom godine porastao je broj verbalnih napada na novinare. Napadi na novinarski profesionalni integritet i slobodu štampe nastavljeni su tokom cijelog izvještajnog perioda. Nepoštovanje prema novinarima i novinarstvu se nastavilo i postalo dominantno ponašanje političara širom zemlje. Na pitanja koja im se nisu svidjela, političari u BiH su često reagirali uvredama na osnovu spola, godina, nacionalne ili političke pripadnosti, pokušavajući diskreditirati novinare, kategorizirajući ih kao nekompetentne ili političke marionete. U martu je tadašnji srpski član Predsjedništva BiH i lider etno-nacionalističkog SNSD-a, Milorad Dodik, pokazao srednji prst grupi snimateljskih ekipa dok je prolazio pored njih na putu do Tužilaštva BiH gdje je pozvan na saslušanje. Na povratku, Dodik je ponovio istu gestu. Na kritike zbog svojih postupaka izvinuo se i tvrdio da je uperio prst samo u ekipe BNTV-a i Avaza, a ne u cijelu novinarsku zajednicu. BH novinari pozvali su medijsku zajednicu da bojkotuje Dodikove medijske događaje sve dok se ne izvini svim novinarima, što on nije

učinio. U aprilu je predsjednik Socijaldemokratske partije, Nermin Nikšić, zaustavio novinarku N1 Sunčicu Šehić, uhvatio je za ruku i nazvao je „jadnom“. Premijer Kantona Sarajevo, Edin Forto, u emisiji televizije TVSA vikao je na novinarku, pokušavajući diskreditirati njena pitanja. Upravni odbor Udruženja BH novinari oglasio se priopćenjem za javnost, protestirajući zbog neučtivog ponašanja političara prema novinarkama.

Udruženje BH novinari zabilježilo je da su se tokom godine povećali rodno zasnovani napadi i pritisci na novinare. Prema Liniji za pomoć novinarima, broj prijetnji novinarkama naglo je porastao u posljednje tri godine s gotovo 70 evidentiranih slučajeva. Otpriklje 50% tih prijetnji došlo je od političara i drugih izabranih dužnosnika.

U aprilu je Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo, uz podršku Misije Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) u Bosni i Hercegovini, imenovalo tužitelja zaduženog za komunikaciju i koordinaciju s udruženjima novinara i agencijama za provođenje zakona u slučajevima krivičnih djela protiv osoba koje obavljaju poslove od javnog značaja u području informiranja. Sarajevski komentatori ocijenili su ovo kao pozitivnu inicijativu za zaštitu novinara, koja tek treba biti testirana i mogla bi se proširiti.

Cenzura ili ograničavanje sadržaja za predstavnike štampanih i drugih medija, uključujući online medije: Regulatorna agencija za komunikacije zaprimila je šest prigovora na govor mržnje, ali nije utvrdila niti jedan slučaj govora mržnje u radiodifuznim medijima. Vijeće za štampu, koje djeluje kao samoregulacijsko tijelo za *online* i štampane medije širom zemlje i koje je zasnovano na članstvu, zabilježilo je 110 pritužbi vezanih za govor mržnje, od čega se osam pritužbi odnosilo na tekstove objavljene u *online* medijima. Do septembra je riješena 81 pritužba na način da su mediji povukli sporni tekst, objavili ispravku ili izbacili sporne komentare, ovisno o tome što je Vijeće za štampu tražilo da učine kako bi riješili spor.

Nastavljen je politički i finansijski pritisak na medijske kuće da utječu na uređivačku politiku i sadržaj. Prema informacijama medijskih kuća, porezne uprave su koristile porezne kontrole za kažnjavanje kritičnih medija, provodeći ih bez opravdanja. Ove vlasti, za koje se pretpostavlja da djeluju pod vodstvom vladajućih političkih stranaka, koristile su kontrole i navode o utaji poreza za zastrašivanje i cenzuru medija. Šira ekomska kriza također je nastavila narušavati finansijsku stabilnost medija širom zemlje, često ih prisiljavajući da smanje svoje poslovanje i čineći ih ranjivijima na vanjski pritisak.

Državni službenici su ometali rad novinara. Ovo razdoblje su obilježili pokušaji ograničavanja pristupa informacijama u nekoliko područja. Ograničenja uvedena tokom pandemije ostala su na snazi. Institucije su nastavile selektivno zatvarati događaje za medije, koristeći pandemiju kao izgovor. U februaru je Skupština Tuzlanskog kantona održala sjednicu na kojoj se raspravljalo o izglasavanju nepovjerenja Vladu i sjednicu je zatvorila za novinare zbog „pandemijskog ograničenja“ iako je prethodno dopustila prisutnost medija kada je bilo više slučajeva COVID-19. BiH novinari napominju da su slične prakse zabilježene u cijeloj zemlji.

Tokom godine nastavljena je praksa vršenja pritiska na novinare da cenzuriraju svoje izvještavanje. Reakcije na istraživačke priče usredotočene na korupciju nositelja visokih funkcija u pravosuđu i njihovu neodgovornost nastavile su stvarati pritisak na novinare. Osim toga, izvještaji koji su osporavali službene narative izazvali su pritisak i prijetnje. Franji Šarčeviću, glavnom uredniku sarajevskog portala Prometej.ba, njegovom uredničkom timu i članovima porodice je u augustu prijećeno nasiljem, prvo od strane političkog magazina Stav, blisko povezanog s bošnjačkom etno-nacionalističkom SDA, a kasnije od strane šire društvene

mreže. Ove prijetnje uslijedile su nakon što je njegov portal iznio mišljenja različita od mišljenja SDA o predloženim izmjenama Izbornog zakona BiH i Ustava FBiH od strane Visokog predstavnika, kao i protesta u vezi s tim organiziranih ispred Ureda visokog predstavnika u Sarajevu u augustu. BH novinari su reagirali oštom osudom govora mržnje i kampanje protiv Šarčevića. Početkom augusta, glavna i odgovorna urednica Oslobođenja, Vildana Selimbegović, objavila je i tvitala autorski tekst o mogućim izmjenama Izbornog zakona. To je izazvalo oštре reakcije u društvenim medijima protiv Selimbegović. Uz mizogine i uvredljive komentare, jedan od odgovora bila je i prijetnja da će, ako se usvoji zakon, „gledati u jamu“.

U januaru su generalnoj tajnici Udruženja BH novinari, Borki Rudić, i novinaru UNA TV Slađanu Tomiću putem Facebooka prijetili Jasmin Mulahusić, stanovnik Luksemburga, koji je prijavljen policiji. Mulahusić, koji je bio lišen slobode u BiH 2011. godine zbog raspirivanja mržnje, nacionalne i rasne netrpeljivosti, prijetio je i Selmi Fukelj, novinarki Medija centra i glavnoj urednici *Inforadar.ba*, te novinaru Almedinu Šišiću. Šišiću je prijetio i Semir Fruška iz Travnika, koji je rekao da će ga posjetiti jedna grupa „da mu testiraju hrabrost“. Svi ovi incidenti prijavljeni su policiji. Tužilaštvo BiH vodi istragu protiv Mulahusića, koji je nastavio koristiti svoje naloge na društvenim mrežama kako bi napadao novinare i medijske kuće širom zemlje.

Vlasti su nastavile vršiti pritisak na medijske kuće kako bi obeshrabrike neke oblike izražavanja, a stranačka i vladina kontrola nad nekim novinskim kućama suzila je raspon mišljenja zastupljenih u oba entiteta. Javni emiteri na državnom (BHRT) i entitetском nivou (RTV FBiH i RTRS) nastavili su s radom bez stabilnih i održivih prihoda koji bi omogućili neovisnu uređivačku politiku. Ostali su izloženi političkim utjecajima, posebno kroz politički kontrolirane upravne odbore, jer postojeća zakonska rješenja nisu osigurala mehanizme zaštite uređivačke neovisnosti. Neovisni analitičari su izjavili da je ograničavanje nadležnosti entитетskih parlamenta u procesu imenovanja upravnih odbora javnih emitera i dalje ključno za njihovu uređivačku neovisnost.

RTV FBiH je nastavila sa selektivnim pristupom vijestima. Vlada RS-a nastavila je povećavati direktnu kontrolu nad RTRS-om, što je snažno pojačalo pozicije i narative vladajuće koalicije u entitetu RS. Činjenica da nije proveden državni Zakon o javnom radio-televizijskom sistemu, kao ni uspostavljeni sistem naplate pretplate dovela je BHRT na rub bankrota, primoravši je na smanjenje obima poslovanja. Entitetski emiteri su bili zaduženi za naplatu pretplate i dodjele dijela prihoda od pretplate BHRT-u, ali to nisu učinili. Neuspjeh državnog parlementa da usvoji sistemska rješenja za osiguranje održivosti BHRT-a i dalje ugrožava budućnost ovog državnog emitera. Vlasti su ostale podložne suprotstavljenim političkim interesima i nisu uspjele uspostaviti korporaciju javnih servisa koja bi nadzirala rad sva tri javna emitera u zemlji, kako je predviđeno zakonom.

Regulatorna agencija za komunikacije, koja regulira tržište audiovizualnih medija, nema punu finansijsku i političku neovisnost. Njenom Vijeću mandat je istekao krajem 2017. godine, ali parlamentarna komisija za imenovanje Vijeća do kraja godine nije donijela odluku o produženju svog mandata. Agencija je neprestano upozoravala da bi veliko odgađanje prelaska s analognog na digitalno emitiranje moglo imati opasne posljedice za medijski pluralitet u zemlji.

Više političkih stranaka i entитетskih institucija pokušavalo je pravnim i finansijskim mjerama te političkim pritiscima utjecati na uređivačke politike i medijske sadržaje. Zbog toga su neki

mediji prakticirali autocenzuru. Javne institucije ograničile su pristup informacijama o postupcima vezanim za korupciju koji su u toku i o nepravilnom korištenju javnih sredstava i stranih ulaganja. Naprimjer, Transparency International BiH (TI BiH) je 2021. godine podnio tužbu Okružnom судu protiv Ministarstva saobraćaja RS-a zbog ograničenja pristupa informacijama o detaljima potencijalno problematičnog ugovora o koncesiji za autoput Banja Luka-Prijedor. Sud je presudio u korist TI BiH i naložio Ministarstvu da TI BiH dostavi tražene podatke. TI BiH se obratio i Ombudsmansu za ljudska prava, koji je od Ministarstva zatražio da dostavi informacije koje je TI BiH tražio. Sudska presuda i preporuka ombudsmana, međutim, nisu provedeni do kraja godine. Zabilježeni su slučajevi dopuštanja praćenja događaja samo odabranim predstavnicima medija. U nekim su slučajevima medijski izvjestili da su zvaničnici prijetili medijima gubitkom oglašavanja ili su im ograničili pristup službenim informacijama. Prevladavajuće prakse su odražavale bliske veze između nekih velikih oglašivača i političkih krugova i rezultirale pristranom raspodjelom vremena oglašavanja. Javna preduzeća, od kojih je većina bila pod kontrolom političkih stranaka, ostala su ključni oglašivači. Mediji koji su kritizirali vladajuće stranke tvrdili su da su se suočili s poteškoćama u dobivanju prostora za oglašavanje. Brojna ograničenja povezana s pandemijom nastavila su direktno negativno utjecati na financije medija u zemlji, čineći ih ranjivijima na ekonomске i političke pritiske.

Reagirajući na nepovoljne medijske napise o njemu, Elmedin Konaković, predsjednik političke stranke Narod i Pravda, okarakterizirao je takve *online* portale kao „režimske“ i „lažljivce“, optuživši ih da vode kampanju protiv njega.

Zakoni o zaštiti od klevete: Iako je u zemlji kleveta dekriminalizirana, i dalje postoji veliki broj tužbi protiv novinara, a u postupcima po takvim tužbama često se izriču vrlo visoke novčane kazne. Vijeće za štampu BiH napominje da su tužbe uglavnom podnosile javne osobe, političari, nositelji pravosudnih funkcija i direktori javnih poduzeća. Profesionalne organizacije primijetile su da se nastavlja praksa traženja iznimno visoke odštete.

Prvostepeni sud je naložio *online* mediju Žurnal, poznatom po istraživačkom novinarstvu, da plati više od 170.000 KM (102.000 USD) u postupku za klevetu iz 2021. godine. Žurnal se žalio na presudu, ali do kraja godine nije odlučeno o žalbi. BH novinari su izrazili duboku zabrinutost da ovako visoke novčane kazne i sankcije mogu ozbiljno ugroziti rad i poslovanje medija, ističući potrebu balansa između ekonomске održivosti medija, javnog interesa i individualnog prava na odštetu.

Slučajevi klevete i dalje se koriste za vršenje i finansijskog i političkog pritiska na medije i novinare, ugrožavajući pravo na slobodu izražavanja. Podaci Linije za pomoć novinarima i Vijeća za štampu pokazuju da je broj predmeta klevete protiv novinara i urednika i dalje visok. Sudovi i dalje ne prave razliku između različitih medijskih formata (npr. vijesti u odnosu na komentare), dok su dugi sudski postupci te pravne i finansijske bitke finansijski iscrpljujući za novinare i medije. Podaci dostupni iz Linije za pomoć novinarima pokazuju da su 80% slučajeva klevete pokrenuli vladini dužnosnici ili političari. Profesionalne organizacije primjećuju da sudovi sve češće dosuđuju enormno visoke odštete.

Prema Amnesty Internationalu, dvoje aktivista za zaštitu okoliša suočeno je s bezočnim optužbama za klevetu na sudu u Sarajevu od strane BUK-a, hidroelektrane u BiH u vlasništvu belgijske kompanije Green Invest. BUK je pokrenuo postupke za klevetu protiv aktivista nakon što su izrazili zabrinutost zbog mogućeg ekološkog utjecaja hidroelektrana ove kompanije na

Kasindolskoj rijeci. Amnesty International tvrdi da se ova tužba uklapa u širi obrazac korporacija koje koriste strateške parnice za uključivanje javnosti kako bi ugušile aktiviste.

Sloboda na internetu

Vlasti nisu ograničavale niti prekidale pristup internetu niti su cenzurirale *online* sadržaj i nema vjerodostojnih izvještaja o tome da su vlasti nadzirale privatnu *online* komunikaciju bez odgovarajućeg zakonskog odobrenja.

Ograničenja akademske slobode i kulturnih manifestacija

Vlasti su donekle ograničavale akademsku slobodu. U Tuzlanskom kantonu i Kantonu Sarajevo postoje zakoni kojima se mogu ograničiti nezavisnost i akademska sloboda univerziteta u tim kantonima, dajući pravo izabranim zvaničnicima u općinama da imenuju i razrješavaju univerzitetsko, kao i akademsko osoblje, prema vlastitoj odluci. Međutim, osoblje na tim fakultetima je izvjestilo da se situacija poboljšala, iako se zakoni nisu promijenili, i nije bilo izvještaja o primjeni ograničenja.

Osam javnih univerziteta u zemlji je i dalje etnički podijeljeno, kao i njihovi nastavni programi, diplome i relevantne nastavne aktivnosti. Profesori ponekad navodno u svojim predavanjima koriste predrasudni jezik, dok odabir knjiga i nastavnog materijala pojačava diskriminaciju i predrasude.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Zakonom je zagarantirana sloboda mirnog okupljanja i udruživanja, ali je bilo slučajeva u kojima su vlasti ograničavali takvu slobodu.

Sloboda mirnog okupljanja

Zakonom je zagarantirana sloboda mirnog okupljanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo. Međutim, vođe neformalne grupe „Pravda za Davida“ su prijavile zlostavljanje od strane policije RS-a u Banja Luci.

Pokret „Pravda za Davida“ nastao je u odgovoru na ubistvo dvadeset jednogodišnjeg Davida Dragičevića 2018. godine, koje još uvijek nije riješeno. Porodica Dragičević je mobilizirala na hiljade građana u podršci njihovom traganju za činjenicama o ubistvu i insistiranju na pravdi. Vlada RS-a je pravdala svoju odluku kojom je zabranila sva javna okupljanja grupe, kao i proteste, tvrdeći da pokret nije bio potpuno u skladu sa zakonom tokom prethodnih skupova. Neki novinari i protestanti su tvrdili da je tokom hapšenja policija koristila prekomjernu silu protiv protestanata iz grupe „Pravda za Davida“ i napravili su fotografije koje potvrđuju njihove navode.

Skupovi „Pravda za Davida“ su održavani u Banja Luci bez većih incidenata. U Sarajevu je 2021. godine održan veliki skup za Davida Dragičevića. Nakon navoda o zataškavanju i propustima vlasti entiteta RS da adekvatno istraže okolnosti Dragičevićeve smrti, Tužilaštvo BiH preuzeo je slučaj u aprilu 2021. godine. Nakon što je sud u Banja Luci u januaru oslobođio optužbe dvojicu pripadnika Policijske uprave Banja Luka da su počinili krivično djelo sprečavanje dokazivanja, Davidov otac Davor Dragičević je u martu podigao šator ispred zgrade Tužilaštva BiH, gdje je ostao dva mjeseca.

Postoji 12 zakona koji reguliraju pravo na slobodno okupljanje u različitim dijelovima zemlje, od kojih su mnogi općenito ocijenjeni kao pretjerano restriktivni. Primjeri uključuju zabranu javnog okupljanja ispred brojnih javnih institucija u entitetu RS, dok neki kantonalni zakoni u Federaciji (npr. u Srednjjobosanskom kantonu) propisuju krivičnu odgovornost za nepoštivanje administrativnih procedura za održavanje mirnog okupljanja. Lezbijska, gej, biseksualna, transrodna, queer i interseksualna zajednica (LGBTQI+) također je imala problema sa ostvarivanjem slobode okupljanja (o čemu se dalje govorи u dijelu 6). Jedini zakon koji je u potpunosti usklađen s važećim međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava je Zakon o javnom okupljanju Brčko distrikta. Zbog protivljenja konzervativne stranke Narod i Pravda (NiP), koja je dio vladajuće koalicije, Vlada Kantona Sarajevo nije usvojila unaprijeđeni zakon o slobodi okupljanja i umjesto toga izradila je nacrt koji dodatno ograničava spontana okupljanja i nije u skladu s međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava, prema OSCE-u.

Sloboda udruživanja

Zakonom je zagarantirana sloboda udruživanja i vlasti generalno poštuju ovo pravo. Saradnja između vlasti i organizacija civilnog društva na državnom i entitetskom nivou i dalje je slaba, a podrška vlasti organizacijama civilnog društva i dalje je netransparentna, posebno u pogledu dodjele novčanih sredstava. Neovisne nevladine organizacije su se žalile da organi vlasti dodjeljuju finansijska sredstva onim nevladinim organizacijama koje su povezane s vladajućim političkim strankama.

U entitetu RS, organizacije i pojedinci koji su javno kritizirali agresiju Rusije na Ukrajinu nakon potpune invazije Ukrajine 24. februara, često su dobivali prijetnje osobnoj sigurnosti; zgrade su ispisane grafitima s proruskim i proratnim oznakama, a oštećena su vozila ili poslovni objekti u osobnom vlasništvu. Vlasti RS-a nisu istražile niti procesuirale takve slučajeve, sankcionirale počinitelje niti osudile takve prakse koje su se, prema izvještajima nevladinih organizacija, do kraja godine nastavile.

c. Sloboda vjera

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

d. Sloboda kretanja i pravo napuštanja zemlje

Zakonom su garantirani sloboda kretanja unutar zemlje, putovanje u inostranstvo, emigracija i repatrijacija. Vlasti generalno poštuju ova prava, s tim da su i dalje prisutna određena ograničenja.

Kretanje unutar zemlje: Iako tražitelji azila prema Zakonu o azilu imaju slobodu kretanja, organi vlasti u Unsko-sanskom kantonu su prethodno nametnuli ograničenja bez zakonske osnove. Značajno smanjenje ukupnog broja migranata u Unsko-sanskom kantonu rezultiralo je ukidanjem većine tih ograničenja. Ukinuta su ograničenja ulaska i izlaska iz privremenih prihvatnih centara, koja su uvedena 2020. godine, osim za privremeni prihvatni centar Borići, iz kojeg njegovi korisnici mogu izaći u bilo koje vrijeme, ali se mogu vratiti samo od 08:00 do

16:00 sati. Osim toga, vlasti u entitetu RS nastavile su ograničavati kretanje migranata i tražitelja azila unutar svog teritorija i u nekim slučajevima osiguravale su prijevoz do međuentitetske linije razgraničenja u Rudenicama/Ključu gdje su migranti ponekad upućivani Međunarodnoj organizaciji za migracije (IOM) radi prijevoza do nekog privremenog prihvavnog centra ili su nastavljeni put do Unsko-sanskog kantona pješice.

U prošlosti su vlasti Unsko-sanskog kantona ograničavale ulazak u kanton migrantima i tražiteljima azila tako što su migrante i tražitelje azila udaljavale iz sredstava javnog prijevoza na dva policijska kontrolna punkta. Prema UNHCR-u, ova praksa je od septembra ukinuta.

U toku godine, vlasti Unsko-sanskog kantona nisu nastavile praksu iz 2020-2021. godine izmještanja migranata i tražitelja azila iz privatno iznajmljenih smještajnih jedinica i njihovog premještanja u privremeni prihvativni centar Lipa. Uz pravno zastupanje UNHCR-ovog partnera za pružanje pravne pomoći, Vaša prava BiH, dva registrirana tražitelja azila, koji su 2020. godine udaljeni iz privatnog smještaja, podnijela su apelaciju Ustavnom sudu BiH, a Ustavni sud BiH je u februaru donio odluku kojom se utvrđuje i osuđuje „povreda prava na slobodu kretanja“ od strane vlasti Unsko-sanskog kantona.

e. Zaštita izbjeglica

Vlasti su sarađivale s Uredom visokog povjerenstva za izbjeglice i drugim humanitarnim organizacijama u pružanju zaštite i pomoći izbjeglicama, izbjeglicama koje se vraćaju ili tražiteljima azila, kao i drugim osobama obuhvaćenim njihovim mandatom.

Pristup azilu: Zakonom je regulirano odobrenje azila (izbjegličkog statusa ili statusa supsidijarne zaštite) i vlasti su uspostavile sistem pružanja zaštite izbjeglicama. Tražitelji azila čiji zahtjevi za azil nisu riješeni imaju pravo na smještaj u azilantskom centru sve dok Ministarstvo sigurnosti ne doneše konačno rješenje u postupku po zahtjevu za azil, iako se u praksi u azilantski centar upućuju samo porodice koje su podnijele zahtjev za azil, dok se muškarci samci i djeca bez pratnje smještaju u ograničeni broj privremenih prihvavnih centara, čime se ograničava njihov pristup azilu. Osim toga, dva centra koja su namijenjena za smještaj tražitelja azila – azilantski centar Delijaš i izbjegličko prihvativni centar Salakovac – i dalje su neiskorišteni, a od septembra u Salakovcu nema korisnika. Smještaj u ove centre nije zasnovan na azilantskom statusu niti namjeri podnošenja zahtjeva za azil, nego na kapacitetu privremenog prihvavnog centra Ušivak u koje Ministarstvo sigurnosti vrši i odobrava upućivanje, zbog čega se mnoge porodice zadržavaju kratko vrijeme piće nego što nastave putovanje.

Ogromnoj većini izbjeglica i migranata koji dolaze u zemlju je izdana potvrda o iskazanoj namjeri za podnošenje zahtjeva za azil, iako je vrlo mali broj njih imao namjeru podnijeti zahtjev za azil u zemlji. Smještaj u bilo koji prihvativni centar ovisi o posjedovanju te potvrde. Time je stvoren veliki broj neriješenih zahtjeva u sistemu azila u kojem ne postoje mehanizmi identificiranja i davanja prioriteta onima kojima je potrebna zaštita i koji žele tražiti međunarodnu zaštitu u zemlji u odnosu na one koji žele nastaviti putovanje. Zbog toga je došlo do prevelikih kašnjenja za osobe koje su željele podnijeti zahtjev za azil. Za evidentirane zahtjeve za azil prosječno vrijeme čekanja od dana izdavanja potvrde i registracije u Sektoru za azil je bio 182 dana i to samo za one koji su se uspjeli registrirati. Period obrade zahtjeva za one koji su se registrirali je također bio predug i trajao je u prosjeku 422 dana od dana registracije do donošenja odluke u toku godine, što znači da, u prosjeku, postupak po zahtjevu za azil može trajati do dvije godine od dana izdavanja potvrde do dana donošenja odluke.

Da bi podnijeli zahtjev za azil, osobe mora pozvati Sektor za azil. Organi nadležni za azil daju prioritet djeci bez pratnje i porodice smještene u privremenom prihvatnom centru Ušivak i osobe u privatnom smještaju. Dok je UNHCR primijetio da je tokom godine Sektor za azil počeo pozivati osobe koje zakonski zastupa njegov partner za pružanje besplatne pravne pomoći, Vaša prava, da se registriraju, oni koji nemaju pristup pravnom zastupanju, u suštini, ne mogu pristupiti azilantskom procesu. Što se tiče muškaraca samaca u Blažuju, najvećem privremenom prihvatnom centru u zemlji, organi nadležni za azil i dalje ostaju pri svom stajalištu da ih neće pozivati na registraciju, čime je većina punoljetnih muškaraca tražitelja ostavljena bez mogućnosti da podnese zahtjev za azil. U azilantskom centru Delijaš vlasti su provele dvije posjete u svrhu registracije u toku 2021. godine, kada su registrirane tri porodice, dok je 66 porodica bilo smješteno u centru i nisu registrirane, a koje su ostale, u prosjeku, 21 dan prije odlaska. U izbjegličko-prihvatnom centru Salakovac u toku godine nije bilo registracije za 20 porodica smještenih u centru, koje su se zadržale, u prosjeku, 54 dana. Zbog vrlo restriktivnog pristupa azilantskom postupku i dugotrajnog i neefikasnog postupka za one koji su registrirani, mnoge osobe su odustale od podnošenja zahtjeva za azil i nadležni organi su obustavili postupak u većini slučajeva prije donošenja prvostepene odluke (184 obustave u odnosu na 82 odluke 2021. godine, odnosno, postupak je obustavljen u 69% predmeta).

Vlasti su također zadržale restriktivan pristup ocjeni zahtjeva za azil, dodijelivši izbjeglički status u samo pet slučajeva od početka porasta mješovitog kretanja 2018. godine. Umjesto toga odobravale su supsidijarnu zaštitu u slučajevima kada bi izbjeglički status vjerovatno bio prikladniji, kao što su slučajevi koji uključuju državljane Afganistana, Sirije i Turske. Tražitelji azila imaju pravo uložiti žalbu na negativnu odluku Sudu BiH, iako Sud ne posjeduje stručnost specifičnu za azil i često je potvrđivao prvostepene odluke organa nadležnih za azil i samo intervenirao po pitanjima koja su se odnosila na postupak, a ne na sadržaj ili kvalitetu odluke. Kada je Sud prihvatio žalbu, vraćao je predmet na ponovni postupak pred Sektorom za azil i nije odlučivao o meritumu, a najčešće su nove odluke organa nadležnih za azil bile nepromijenjene. U jednom poznatom slučaju vlasti su više puta odbile zahtjev iako je u postupku po žalbi predmet bio četiri puta vraćen Sektoru za azil. U konačnoj odluci, vlasti su odbile zahtjev za azil dok su, što je paradoksalno, priznale rizik od protjerivanja, a podnositelju je naknadno izdan nalog za udaljavanje i privremena boravišna dozvola iz humanitarnih razloga.

U prihvatnim centrima međunarodne organizacije, NVO i volonteri pružaju usluge koje variraju među centrima. Postoje dva centra kojima rukovodi vlada (Delijaš i Salakovac) koji su i dalje neiskorišteni, dok je većina tražitelja azila i migranata boravila u četiri privremena prihvatna centra kojima rukovodi Služba za poslove sa strancima u Sarajevu (Ušivak i Blažuj) i u Unsko-sanskom kantonu (Borići i Lipa). U novembru 2021. godine je MFS EMMAUS-ov Centar za djecu i mlade u Doboju Istok prestao prihvatićti djecu bez pratnje koja traže azil i koja su migranti, nakon što je protokol potpisana sa Ministarstvom sigurnosti u decembru 2020. godine, istekao u augustu 2021. godine. Djeca bez pratnje su stoga smještena u dva privremena prihvatna centra mješovite namjene u zemlji (Ušivak i Borići), ostavljajući BiH bez namjenskog smještaja za djecu. I dalje postoji akutni nedostatak zaštitno-osjetljivog smještaja za druge ranjive kategorije ili osobe s posebnim potrebama, uključujući i one sa fizičkim i mentalnim invaliditetom, porodice sa djecom, preživjele žrtve rodno zasnovanog nasilja ili nasilja u porodici, osobe sa raznim seksualnim orientacijama i rodnim identitetima, starije osobe i žrtve trgovine ljudima.

Zbog masovnog priliva 2018. godine, organi vlasti su u velikoj mjeri zaustavili prethodnu praksu zadržavanja neregularnih migranata u imigracionom centru u Lukavici, uglavnom zbog ograničenog kapaciteta. Nevladine organizacije, uključujući i pružatelje besplatne pravne pomoći, i dalje su imali ograničen pristup imigracionom centru za smještaj osoba kojima je određena mjera nadzora i azilantskim centrima zbog mjera za ublažavanje širenja bolesti COVID-19. Pristup informacijama, besplatnoj pravnoj pomoći i azilu i dalje predstavlja problem za osobe koje su pod mjerom nadzora u imigracionom centru u Lukavici, posebno s obzirom na rizik od povratka i prisilnog povratka za osobe pod nadzorom.

Prema nekim odredbama zakona kojima je regulirana ekstradicija, vlasti imaju mogućnost izručenja osobe koja je izrazila namjeru da podnese zahtjev za azil ukoliko je zahtjev podnijela nakon što je država primila zahtjev za izručenje te osobe. Dok se pristup teritoriju u velikoj mjeri poštuje za one koji dolaze kopnom, bilo je slučajeva u kojima osobe koje stižu na aerodrom nisu primljene u zemlju i de facto im je uskraćen pristup postupku azila unatoč izraženom strahu od povratka u zemlju porijekla, čime su dovedene u ozbiljnu opasnost od protjerivanja. U jednom slučaju je Evropski sud za ljudska prava donio privremenu mjeru prema Pravilu 39 kojom se sprečava udaljenje dviju osoba s teritorija BiH zbog osnovanog straha od progona u njihovo zemlji porijekla, ali je zabrana izrečena nakon što su osobe već bile stavljene na povratni let.

Trajna rješenja: Program integracije i povratka izbjeglica i raseljenih osoba je propisan zakonskim okvirom. Zemlja je potpisnica Regionalnog stambenog programa kojeg financiraju međunarodni donatori uz djelomičnu podršku UNHCR-a i OSCE-a, čiji je cilj iznalaženje trajnih rješenja za oko 74.000 izbjeglica i raseljenih osoba iz četiri zemlje regije, uključujući i 14.000 najranjivijih izbjeglica iz BiH, povratnika i interno raseljenih osoba u BiH. Dugotrajni postupak odabira korisnika programa uslijed problema vezanih za kapacitete i upravljanje doveo je do dodatnih kašnjenja u rekonstrukciji stambenih jedinica za korisnike. Fragmentirana institucionalna rješenja, kao i politički imperativ da se izvrši proporcionalan odabir korisnika među konstitutivnim narodima u zemlji, doprinijeli su administrativnom odgovlašenju procesa, dok su COVID-19 i problemi vezani za lanac snabdijevanja doveli do produženja programa za još jednu godinu nakon planiranog zatvaranja programa u junu 2022. godine zbog nepostizanja ciljeva provedbe programa. Do kraja godine u BiH je isporučeno više od 1.900 stambenih jedinica, a 1.000 je u toku. Međutim, UNHCR i OSCE su izrazili zabrinutost da bi 83 ugrožene bošnjačke porodice koje su već odabrane za uključivanje u program povratka u svoje prijeratne domove u RS-u mogle ostati bez smještaja nakon zatvaranja programa u junu 2023. godine.

Privremena zaštita: Vlada je odobrila status supsidijarne zaštite osobama koje su ispunjavale uvjete za stjecanje izbjegličkog statusa, među njima i građanima Afganistana i Turske koji su podnijeli zahtjeve sa čvrstim dokazima o okolnostima na kojima temelje svoj zahtjev.

Za izbjeglice koje bježe iz Ukrajine, vlasti BiH nisu uspjele uspostaviti plan privremene zaštite u skladu s Evropskom unijom. Umjesto toga, većina Ukrajinaca podnijela je zahtjev za privremeni boravak iz humanitarnih razloga, koji im ne daje nikakva prava, kao ni pravo na zaposlenje, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje, a za odobrenje zahtjeva su potrebna i do dva mjeseca. Time su mnoge ranjive izbjeglice koje se nisu mogle vratiti u Ukrajinu dovedene u situaciju pravne nesigurnosti. Iako je redovni azilantski sistem u teoriji otvoren za Ukrajince, iznimno dugo vrijeme obrade zahtjeva (do dvije godine) čini postupak neprikladnim za ovu specifičnu demografsku skupinu kojoj je odmah potrebna međunarodna zaštita.

f. Status i postupanje sa interno raseljenim osobama

Prema statističkim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, 96.305 osoba još uvijek ima status interno raseljene osobe, koje su raseljene u toku rata koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Većina Bošnjaka i Hrvata su raseljeni iz entiteta RS, dok su Srbi raseljeni iz Federacije. Pristup besplatnoj pravnoj pomoći za interno raseljene osobe i povratnike i dalje je bio nedosljedan u cijeloj zemlji zbog nedostatka resursa u kantonalnim uredima za pružanje pravne pomoći i zakonodavnih praznina, te je stoga UNHCR nastavio podržavati ograničeni broj ranjivih interno raseljenih osoba u ostvarivanju njihovih prava. Prema podacima UNHCR-a, interno raseljene osobe, koje čekaju na trajno stambeno rješenje, i dalje borave u 35 centara za kolektivni smještaj širom zemlje. Iako je prvobitno takav smještaj trebao biti privremenog karaktera, neke osobe u njemu borave više od 20 godina. Znatan broj interno raseljenih osoba i povratnika živi u uvjetima ispod standarda koji utječe na njihovu egzistenciju.

Ustavom BiH i zakonima je zagarantirano pravo na dobrovoljni povratak ili lokalnu integraciju interno raseljenih osoba, u skladu sa *Vodećim principima UN-a o internom raseljeništvu*. Vlasti aktivno promoviraju siguran povratak izbjeglica i interno raseljenih osoba ili lokalnu integraciju osoba u mjestu raseljeništa, ovisno o njihovoj specifičnoj situaciji. Vlada je dodijelila sredstva za povratak i sudjelovala je u programima za povratak koji se financiraju međunarodnim sredstvima. Izolirani napadi na povratnike iz manjinskih zajednica se i dalje dešavaju, ali se generalno ne provodi adekvatna istraga takvih napada niti se počinitelji krivično gone. Nema velikih pomaka u unapređenju pristupa ranjivih interno raseljenih osoba i povratnika pravima i uslugama – posebno pravu na obrazovanje na njihovom jeziku.

g. Osobe bez državljanstva

Do augusta, UNHCR je raspolažao podacima o 50 osoba u riziku od apatriđije, uključujući Rome, bivše izbjeglice iz Hrvatske koje borave u entitetu RS, djecu migranata bez dokumenata i tražitelja azila, osobe rođene u inostranstvu, koje nisu upisane u matične knjige rođenih i osobe koje nisu upisane u matične knjige rođenih i matične knjige državljanina. UNHCR je nastavio pružati pomoć organima vlasti kako bi olakšao upis u matične knjige rođenih i matične knjige državljanina i zagovara zatvaranje praznina u postojećem zakonskom okviru kako bi se dodatno smanjio broj osoba u riziku od apatriđije.

Dio 3. Sloboda učešća u političkom procesu

Građanima je Ustavom i zakonom pružena mogućnost da biraju vlast na slobodnim i pravičnim izborima koji se održavaju periodično tajnim glasanjem, na osnovu općeg i jednakog prava glasa. Međutim, promatrači su primijetili nekoliko nedostataka.

Izbori i političko učešće

Posljednji izbori: Nakon općih izbora 2. oktobra i po završetku svoje promatračke misije, Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) objavio je preliminarnu izjavu i zaključke u kojima se navodi da su izbori bili dobro organizirani i konkurentni, ali da su neuspjeli reformski napor, rasprostranjeno nepovjerenje u javne institucije i retorika koja izaziva etničke podjele negativno utjecali na izbornu okruženje. ODIHR je također naveo da je dan održavanja izbora općenito bio uredan, ali je na ODIHR utjecala zabrinutost u pogledu tajnosti glasanja i nedosljedne primjene procesnih zaštitnih mjera, uglavnom tokom prebrojavanja glasova.

Promatrači, uključujući koaliciju nevladinih organizacija za slobodne i poštene izbore Pod Lupom, izvijestili su o brojnim slučajevima zloupotrebe javnih sredstava tokom predizborne kampanje koja je prethodila općim izborima u oktobru. Većina izvještaja odnosila se na navodnu zloupotrebu javnih resursa od strane SNSD-a, SDA, Hrvatske demokratske zajednice (HDZ BiH), Socijaldemokratske partije (SDP) i Stranke za BiH (SBlH). Pod Lupom je također izvijestio da su vladajuće stranke na entitetском nivou (SDA, HDZ BiH i SNSD) davale jednokratnu pomoć potencijalnim biračima uoči izbora, poput novčane pomoći penzionerima, invalidima, civilnim žrtvama rata i demobilisanim borcima. Te su stranke prije izbora ponekad dijelile pakete s osnovnim životnim namirnicama kako bi privukle birače.

Političke stranke nastavile su manipulirati izbornim procesom kroz registraciju fiktivnih političkih subjekata kako bi među osobljem na biračkim mjestima imali što više svojih lojalista. Izmjenama Izbornog zakona BiH koje je proglašio visoki predstavnik Christian Schmidt 27. jula donekle je obuzdano takvo postupanje to pooštrenim definicijama povreda izbornih pravila i povećanim kaznama.

Promatrači izbora iz političkih stranaka, civilnog društva i međunarodne zajednice uočili su brojne nepravilnosti na dan održavanja izbora. Međunarodni promatrači su izvijestili da osoblje na biračkim mjestima nije dosljedno slijedilo mjere odgovornosti, a bilo je i dokaza da su političke stranke neprimjereno utjecale na birače.

Centralna izborna komisija (CIK) BiH donijela je 10. oktobra odluku o ponovnom brojanju glasačkih listića za nivo predsjednika RS-a zbog broja i težine navodnih nepravilnosti. Ponovnim brojanjem glasačkih listića otkriveni su dokazi da je izborni rezultat na nekoliko biračkih mjesta promijenjen, uglavnom u korist kandidata SNSD-a Milorada Dodika, a na štetu kandidatkinje Partije demokratskog progrusa, Jelene Trivić. Ostale nepravilnosti uključivale su otkrivanje lažnih glasačkih listića i dokaze da su glasački listići dodavani nakon zatvaranja biračkih mjesta. CIK je također proveo manja ponovna brojanja glasova na odabranim biračkim mjestima za druge nivoe.

SNSD i njegovi politički partneri protestirali su zbog odluke CIK-a o ponovnom brojanju glasačkih listića, napadajući pojedine članove CIK-a i navodeći da opozicione političke stranke i „strani ambasadori“ vrše utjecaj na tu instituciju. SNSD i njegovi saveznici iz vladajuće koalicije održali su skup u Banjoj Luci 25. oktobra na kojem su napali CIK, povezujući podršku SNSD-u sa srpskim patriotizmom i prijeteći odcjepljenjem.

CIK je 27. oktobra usvojio izvještaj Centra za brojanje o ponovnom brojanju glasova na nivou predsjednika RS-a sa šest glasova „za“ i jednim glasom „protiv“, zbog čega je CIK zaključio da bez obzira što su ponovnim brojanjem glasova otkrivene brojne nepravilnosti i dokazi o prevari, oni nisu bili dovoljno ozbiljni da bitno utječu na ishod izbora.

Političke stranke i političko učešće: Predsjednici nekoliko manjih političkih stranaka su se žalili da veće stranke uživaju stvarni monopol nad ministarstvima, javnim službama i medijima, dok je članstvo u dominantnoj stranci preduvjet za napredovanje.

Učešće žena i pripadnika manjinskih zajednica: Iako niti jedan zakon ne ograničava učešće žena i pripadnika manjinskih zajednica u političkom procesu i bez obzira što žene čine preko 50% izbornog tijela, patrijarhalna kultura u zemlji ograničava njihovo učešće u politici. Iako prema zakonu najmanje 40% kandidata političkih stranaka moraju biti žene, ženama pripada

svega 24% mandata (14 od ukupno 57 mandata) u Zastupničkom domu i Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH. Od 143 gradonačelnika/načelnika, svega pet žena (3,49%) je izabранo na tu poziciju na lokalnim izborima 2020. godine.

Zastupljenost žena u pravosuđu znatno je veća nego u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti. Žene zauzimaju više od 60% pozicija u lokalnim sudovima i VSTV-u. Žene zauzimaju 40% najviših pozicija, a među njima su predsjednice sudova, sutkinje, te 16,6% pozicija u tužilaštima. U entitetu Federacija, na 80% pozicija predsjednika kantonalnog suda i 33% pozicija glavnog kantonalnog tužitelja su žene. U policijskim snagama širom zemlje žene obično obavljaju administrativne poslove na nižem nivou. Naprimjer, samo 5% viših pozicija u entitetskim policijskim snagama zauzimaju žene, a svega 14,52% radnih mjesta u Državnoj agenciji za istrage i zaštitu. Svega 4,8% žena zauzimaju poziciju policijskog službenika i mlađeg inspektora u Graničnoj policiji. Ministarstvo unutrašnjih poslova RS zapošljava 7,8% žena na poslovima policijskog službenika, inspektora i višeg inspektora. Od ukupnog broja zaposlenih u Federalnom ministarstvu unutarnjih poslova FBiH 46% su žene, ali uglavnom na nižim pozicijama.

Prema zakonu, Srbi, Hrvati i Bošnjaci, koji su prema Ustavu „konstitutivni narodi“ u zemlji, kao i „ostali“ koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ova tri naroda, moraju biti adekvatno zastupljeni na svim nivoima vlasti. Vlasti ne poštuju ovu odredbu. 17 priznatih nacionalnih manjina u zemlji su i dalje u značajnoj mjeri nezastupljene u vlasti. Nema predstavnika manjina u državnom parlamentu. Vlada nije pokušala usvojiti izmjene u skladu s presudama Evropskog suda za ljudska prava iz 2009. godine u kojima je Sud utvrdio da je Ustav zemlje diskriminirajući prema „ostalima“, kao što su Jevreji i Romi, s obzirom na to da im onemogućava da se kandidiraju za Predsjedništvo i Dom naroda.

Dio 4. Korupcija i nedostatak transparentnosti u vlasti

Zakonom su propisane kazne za krivična djelo korupcije u vlasti, međutim, vlasti ne provode zakon djelotvorno niti daju korupciji u vlasti prioritet kao ozbiljnog problemu. Tokom godine vlasti BiH nisu uspjele usvojiti važne antikorupcijske zakone, poput Zakona o sprečavanju sukoba interesa i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću. Brojni su izvještaji o korupciji u vlasti u toku godine. Pred sudovima nisu procesuirana koruptivna djela visokih zvaničnika, dok je u većini završenih postupaka izrečena uvjetna kazna. Tužilaštvo BiH je tokom godine podiglo samo jednu optužnicu za korupciju u vlasti, i to protiv Rejhana Rakovića, zaposlenika Granične policije BiH i predsjednika Komisije za prijem kadeta u Graničnu policiju, zbog nezakonitog traženja i primanja novca od kandidata koji su se prijavili na konkurs za popunu radnih mjesta policijskih službenika u Graničnoj policiji BiH.

Zvaničnici često prolaze nekažnjeno za koruptivna djela i korupcija i dalje prevladava u velikom broju političkih institucija i privrednih subjekata. Korupcija posebno prevladavala u sektoru zdravstva i obrazovanja, u postupcima javnih nabavki, u lokalnoj upravi i u postupku zapošljavanja u javnoj upravi.

Iako vlasti imaju mehanizme istrage i kažnjavanja zloupotrebe i korupcije, politički pritisak često sprečava njihovu primjenu. Promatrači smatraju da je praksa nekažnjavanja pripadnika policije rasprostranjena i kontinuirani su izvještaji o korupciji u državnim i entitetskim snagama sigurnosti. U svim policijskim agencijama postoje jedinice koje provode unutarnje

istrage. U toku cijele godine, uglavnom uz pomoć međunarodne zajednice, vlasti su organizirale obuku za pripadnike policije i snaga sigurnosti, usmjerenu na borbu protiv zloupotrebe i korupcije i na promoviranje poštivanja ljudskih prava. Priručnici za terensku obuku pripadnika policije obuhvataju i komponente obuke koje se odnose na etiku i borbu protiv korupcije.

Ured za borbu protiv korupcije Kantona Sarajevo i dalje je predvodnik u borbi protiv korupcije. U toku godine ovaj Ured uspješno je prikupljao i provjeravao imovinske kartone javnih dužnosnika, dajući važan poticaj sposobnosti javnosti da otkrije neobjasnjivo bogatstvo i promovira integritet javnih dužnosnika.

Nakon što je u septembru usvojen Zakon o prevenciji i suzbijanju korupcije u Kantonu Sarajevo, Ured je proširio svoje aktivnosti na sprečavanje sukoba interesa i zaštitu zviždača. Tuzlanski kanton je u decembru 2021. godine usvojio Zakon o prijavljivanju, porijeklu i kontroli imovine izabralih dužnosnika, nositelja izvršnih funkcija i savjetnika u Tuzlanskom kantonu i uspostavio Ured za borbu protiv korupcije.

Korupcija: Iako javnost na korupciju gleda kao na endemičnu pojavu u javnoj sferi, spremnost pravosuđa da procesuira korumpirane zvaničnice je na niskom nivou. Postoje indicije da je pravosuđe pod političkim utjecajem, da se imenovanja na funkcije u pravosuđu ne zasnivaju na zaslugama i da je odgovornost sudija i tužitelja na niskom nivou. Ogromna državna, entitetska, kantonalna i općinska administracija, koja je na svim nivoima nadležna da donosi zakone i druge propise koji se odnose na rad organa, stvorila je sistem sa nedovoljno transparentnosti i omogućila korupciju. Postojanje velikog broja nivoa vlasti je korumpiranim zvaničnicima pružilo ogromne mogućnosti da traže „naknade za usluge“, posebno u organima lokalne uprave.

U septembru je jedna strana vlada sankcionirala zamjenicu glavnog tužitelja Dianu Kajmaković zbog korupcije. Umiješala se u slučajeve kako bi zaštitila kriminalce, uključujući trgovce narkoticima. Kajmaković je bila kandidatkinja za mjesto glavnog tužitelja, a sankcije protiv nje gotovo su onemogućile njezino imenovanje. Nakon toga je Ured disciplinskog tužioca BiH podnio službenu prijavu protiv Kajmaković zbog korupcije, zloupotrebe položaja i drugih povreda zakona. U iščekivanju ishoda disciplinskog postupka, prvostepeno disciplinsko vijeće VSTV-a odlučilo je 31. oktobra da prihvati prijedlog Ureda disciplinskog tužioca da se Kajmaković suspenduje.

Centar za pružanje pravne pomoći u borbi protiv korupcije Transparency Internationala u prvih šest mjeseci ove godine zabilježio je 154 prijave korupcije i 817 poziva građana na besplatnu liniju. Prema njihovim saznanjima, državna uprava i dalje je sektor u kojem je zabilježeno najviše nepravilnosti (104), za 66 više u odnosu na isto razdoblje 2021. godine.

Analitičari smatraju da je zakonski okvir za sprečavanje korupcije zadovoljavajući na gotovo svim nivoima vlasti i nepostojanje krivičnog procesuiranja visoko rangiranih dužnosnika pripisuju nedostatku političke volje. Mnoge državne institucije zadužene za borbu protiv korupcije, kao što je Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, imaju ograničena ovlaštenja, bez izvršnih ovlasti, i nedostaju im resursi. Uprava Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije Bosne i Hercegovine nema poticaje ni političku volju za promjenama, a ponekad se mijesala u pravne procese. Postoje indicije da je pravosuđe pod političkim utjecajem i VSTV je u oktobru 2021. godine razriješilo dužnosti Gordana Tadić zbog toga što nije ispravno vodila sistem upravljanja predmetima niti provela

Zakon o zaštiti tajnih podataka. Odgovornost sudija i tužitelja je na niskom nivou, a njihova imenovanja često nisu zasnovana na zaslugama. VSTV je proizvoljno koristio iznimke koje se tiču etničke pripadnosti i nije dalo dovoljno obrazloženja za odluke o imenovanju. Krivična gonjenja se smatraju generalno neefikasnim i predmetom političkih manipulacija, zbog čega se često završavaju uvjetnom osudom ili kaznom zatvora kraćom od zakonom propisane minimalne kazne. Do kraja 2021. godine su tužilaštva u entitetu RS podigla 35 optužnica za djelo korupcija. U entitetu FBiH je podignuto ukupno 185 optužnica. Prema izvještaju Transparency Internationala, sankcije za koruptivna djela su niske i ne odgovaraju težini djela te stoga nemaju efekt odvraćanja od činjenja takvih djela. Sudski postupci su vrlo dugi. Sudski postupak u predmetu po optužnici za djelo korupcije u vlasti protiv visokorangiranog zvaničnika traje u prosjeku četiri godine.

Prema tvrdnjama profesora i studenata, korupcija je i dalje prisutna na svim nivoima sistema visokog obrazovanja. Profesori nekoliko univerziteta su izjavili da je podmićivanje uobičajena praksa i da su bili izloženi pritisku od kolega i nadređenih da daju više ocjene studentima sa rodbinskim ili političkim vezama. Postoje vjerodostojni navodi o korupciji u javnim nabavkama, zapošljavanju u javnom sektoru i u sistemu zdravstvene zaštite.

Pandemija bolesti COVID-19 zloupotrijebljena je za razne koruptivne aktivnosti; jedan od najznačajnijih slučajeva se odnosi na nabavku neupotrebljivih respiratora iz Kine u vrijednosti od oko šest miliona dolara. Sud BiH je 2020. godine potvrđio optužnicu kojom se federalni premijer Fadil Novalić, ministrica financija Jelka Miličević i direktor Federalne uprave civilne zaštite Fahrudin Solak terete za korupciju. Postupak pred sudom je još uvijek bio u toku.

Dio 5. Stav vlade u pogledu međunarodnih istraživačkih organizacija i istraživačkih nevladinog sektora u vezi sa navodima o povredama ljudskih prava

Razne domaće i međunarodne grupe za zaštitu ljudskih prava generalno djeluju bez ograničenja od strane vlasti i istražuju i objavljaju svoje nalaze o povredama ljudskih prava. Zvaničnici vlasti su rijetko saradivali i imali sluha za stajališta takvih grupa, a Vijeće ministara još uvijek u velikoj mjeri isključuje nevladine organizacije iz donošenja politički važnih ili osjetljivih odluka i iz konsultacija o prijedlozima zakona. Ponekad su vlasti pripisivale neodržavanje konsultacija s nevladnim organizacijama ograničenjima okupljanja tokom pandemije. Međutim, nevladine organizacije su nastavile širiti saradnju s vlastima na nižim nivoima.

Nositelji javnih funkcija u entitetima, u Federaciji i RS-u, nisu nastojali ograničiti aktivnosti nevladinih organizacija. Promatrači su primijetili da su neki predstavnici civilnog društva koji rade na visoko osjetljivim pitanjima, kao što su ratni zločini i borba protiv korupcije, bili izloženi prijetnjama i verbalnim napadima. Takve prijetnje su dolazile putem društvenih medija ili grafita ispisanih na uredima nevladinih organizacija. Vlasti su rijetko uspješno istražile takve prijetnje. Nevladine organizacije mogu biti zatvorene po sili zakona ako se utvrdi da djeluju protuzakonito.

Organizacije civilnog društva su izvijestile da su brojne organizacije morale prekinuti svoje djelovanje zbog nedostatka finansijskih sredstava i požalile su se da vlasti prvenstveno financiraju politički pristrane organizacije. Organizacije civilnog društva žalile su se da nevladine organizacije koje su kritične prema vlasti nisu imale šanse dobiti državna sredstva, posebno u entitetu RS, gdje su zagovornici rekli da su nevladine organizacije također izložene različitim političkim pritiscima, ucjenama i zastrašivanjima.

Ujedinjene nacije ili druga međunarodna tijela: Za razliku od vlasti Brčko distrikta, entitetske vlasti u Federaciji i RS-u, generalno nisu kooperativne u odnosima sa Uredom visokog predstavnika koji je formiran Dejtonskim mirovnim sporazumom i koji nadzire provedbu civilnih aspekata Dejtonskog mirovnog sporazuma. Zvaničnici vlasti u RS-u više su puta izjavljivali da je visoki predstavnik Christian Schmidt nelegitim. Stalni predstavnik BiH pri Ujedinjenim nacijama Sven Alkalaj također je kritizirao Visokog predstavnika u svom govoru u Vijeću sigurnosti 2. novembra, kada je naveo da je Visoki predstavnik svojim „kriminalnim“ djelovanjem prevario birače, političke stranke i nezavisne kandidate.

EU je 12. juna posređovala u Briselu u postizanju političkog dogovora između članova Predsjedništva BiH i čelnika nekih od najvećih političkih stranaka u BiH. Sporazumom su se čelnici obvezali na provedbu izbornih rezultata i donošenje ključnih reformi vladavine prava i Izbornog zakona, uključujući one potrebne za izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava. Čelnici su se također obavezali na „promoviranje okruženja koje doprinosi pomirenju“. Međutim, kao što su primijetili mnogi promatrači, mnogi politički lideri koji su se priključili sporazu nastavili su koristiti zapaljivu retoriku u razdoblju koje je prethodilo općim izborima održanim 2. oktobra.

Nakon što je bivši visoki predstavnik Valentin Inzko u julu 2021. godine proglašio dopune Krivičnog zakona kojima se kažnjava negiranje genocida, veličanje radnih zločina i poticanje na rasnu, vjersku i etničku mržnju i nasilje, u RS-u je izglasан zakon koji je stupio na snagu u oktobru 2021. godine, kojim se sprečava primjena dopuna u RS-u. U zakonu se navodi da se dopune Krivičnog zakona neće primjenjivati u RS-u i da vlasti RS-a neće sarađivati s vlastima BiH u primjeni zakona. Najviši dužnosnici RS-a nastavili su nekažnjeno veličati ratne zločinice. Nakon smrti osuđenog ratnog zločinca Radoslava Brđanina u Banja Luci u septembru, čelnici RS-a su ga veličali i poricali njegove zločine. Tadašnji srpski član Predsjedništva BiH, lider SNSD-a, a od oktobra predsjednik RS-a, Milorad Dodik, nazvao je Brđanina „velikim patriotom koji je najveći dio svog života žrtvovao za slobodu i opstanak srpskog naroda na ovim prostorima“. Tadašnja predsjednica RS-a i aktualna srpska članica Predsjedništva BiH, Željka Cvijanović (SNSD), također je uputila telegram Brđaninovoj porodici, koji je objavila na web stranici Predsjedništva RS-a, u kojem je navela da je vrlo ožalošćena viješću o Brđaninovoj smrti. Cvijanović je istaknula da će ostati zapamćen kao „veliki patrio“ koji je „branio prava srpskog naroda na prostoru RS-a u najtežim trenucima njene istorije“.

Organj vlasti koji se bave ljudskim pravima: Institucija ombudsmana na državnom nivou ima ovlasti da istražuje navode o povredama domaćih zakona za zaštitu ljudskih prava u ime građana i da vlastima daje preporuke za otklanjanje povreda koje nisu zakonski obavezujuće. Institucija ombudsmana je izjavila da nema dovoljno sredstava za djelotvorno funkcioniranje. Na čelu Institucije ombudsmana je jedan Bošnjak, jedan Hrvat i jedan Srbin. Prema OSCE-u, prema izmjenama internog pravilnika Institucije ombudsmana iz 2020. godine, potreban je konsenzus sva tri ombudsmana da bi se pritužbe razmatrale, što je značajna prepreka za rješavanje osjetljivih pitanja ljudskih prava. Zastupnički dom BiH je 31. augusta imenovao Jasminku Džumhur, Nevenku Vranješa i Nives Jukić za ombudsmane BiH. Budući da je Dom naroda već potvrdio njihova imenovanja 30. augusta, njihovim imenovanjem u Zastupničkom domu završena je procedura reimenovanja ombudsmena za ljudska prava BiH. OEES, Ured stalnog koordinatora UN-a i organizacije civilnog društva izrazili su zabrinutost da proces odabira nije bio transparentan. Privremena zajednička komisija oba doma državnog parlamenta, zadužena za izbor ombudsmana, nije učinila javno dostupnim procesne akte koje

je donijela a kojima se regulira postupak imenovanja niti je omogućila pristup ni sudjelovanje međunarodnih institucija i domaćih organizacija civilnog društva u postupku izbora.

Državni parlament ima Zajedničku komisiju za ljudska prava koja je sudjelovala u aktivnostima vezanim za ljudska prava skupa sa vladinim i nevladnim organizacijama. Do septembra je Komisija održala 12 radnih sjednica, ali nije na smislen način rješavala niti jedno suštinsko pitanje ljudskih prava.

Vijeće ministara ima savjetodavno tijelo za saradnju s nevladnim organizacijama. Ciljevi tog tijela su unaprijediti saradnju između Vijeća ministara i nevladinih organizacija i stvoriti stimulirajuće pravno, institucionalno i finansijsko okruženje za rad nevladinog sektora u zemlji, u skladu sa Sporazumom o saradnji između Vijeća ministara (VM) i nevladinih organizacija. Savjetodavno tijelo je tokom 2021. godine održalo četiri sastanka i jedan sastanak s predstavnicima civilnog društva. Vijeće ministara nije pokrivalo putne troškove za predstavnike civilnog društva izvan Sarajeva, pa su sastanci održani *online*. Vijeće ministara u toku godine nije imalo kontakta s ovim tijelom. Savjetodavno tijelo Vijeća ministara je predložilo da izrada strategije civilnog društva obuhvati opsežne konzultacije s organizacijama civilnog društva, doprinose eksperata i snažno uključivanje vlasti, kao i uspješnu provedbu strategije. Prema riječima jednog člana savjetodavnog tijela, Vijeće ministara je obavijestilo savjetodavno tijelo da nema sredstava za podršku takvom procesu.

Dio 6. Diskriminacija i društvena zloupotreba

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Zakonom je kažnjivo silovanje bilo koje osobe, bez obzira na rod, uključujući silovanje supružnika, nasilje u porodici i nasilje od strane intimnog partnera. Maksimalna kazna zaprijećena za djelo silovanja, uključujući i silovanje supružnika, je zatvorska kazna u trajanju od 15 godina. Policija ne tretira silovanje supružnika kao teško djelo, što primjenu zakona čini neefikasnom. Žene koje su preživjele silovanje nemaju regularan pristup besplatnoj socijalnoj podršci i pomoći koja im je omogućena zakonom i one se i dalje suočavaju s predrasudama, stigmatizacijom i diskriminacijom u svojim zajednicama i od predstavnika javnih institucija.

Iako su zakonom u Federaciji i RS-u nadležne institucije ovlaštene da počinitelja nasilja u porodici udalje iz porodičnog stambenog prostora, službenici rijetko ili nikad ne primjenjuju takve odredbe.

Prema medijskim izvještajima, bivša supruga ministra vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH Staše Košarca (SNSD) svjedočila je u julu pred istražnom komisijom za stanje u pravosuđu i opisala opsežno fizičko i verbalno zlostavljanje koje su ona i djeca doživjeli od Košarca. Izjavila je da je stalno prijavljivala zlostavljanje vlastima RS-a, koje nikada nisu reagirale, i skrenula pažnju na poteškoće s kojima su se susretale žrtve nasilja u porodici u pogledu postizanja pravde ili dobivanja zaštite od vlasti.

U 2021. godini Agencija za ravnopravnost spolova pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH izdvojila je 225.000 KM (112.000 USD) za realizaciju projekta „Jačanje kapaciteta institucija za rješavanje rodno zasnovanog nasilja“. Cilj projekta je provesti standarde Istanbulske konvencije, koju je BiH ratificirala 2013. godine. Njime bi se

uspostavila tri krizna centra/centra za pomoć kliničkim centrima u Sarajevu, Mostaru i Tuzli i financiralo bi se renoviranje prostora klinika za ginekologiju i akušerstvo i nabavka opreme.

NVO su izvijestile da nadležni organi često vraćaju počinitelje u porodični stambeni prostor u roku od manje od 24 sata nakon što su počinili djelo nasilja, navodno zbog toga što ne znaju gdje će počinitelji boraviti. U Federaciji i RS-u, nadležni organi kvalificiraju djelo nasilja u porodici kao krivično djelo, dok se u Brčko distriktu isto djelo može kvalificirati kao krivično djelo ili prekršaj. U Federaciji je u 2021. godini dopunjena Zakon o zaštiti od nasilja u porodici uvođenjem „osobe od povjerenja“ koja može pružiti pomoć žrtvama u toku sudskog postupka. Čak u slučaju podizanja optužnice za djelo nasilja u porodici i izricanja osuđujuće presude, okrivljenima, čak i povratnicima u činjenju tog djela, često je izricana uvjetna kazna. Da bi izbjegli duge sudske postupke, sude i u Federaciji i u RS-u rijetko primjenjuju zakone o zaštiti od nasilja u porodici koji propisuju veće kazne i radije primjenjuju samo krivične ili druge zakone, zbog čega se djelo kvalificira kao blaže i izriču blaže kazne.

Nasilje u porodici je prepoznato kao jedno od najraširenijih oblika rodne neravnopravnosti. Agencija za ravnopravnost spolova je izvijestila da je jedna od svake dvije žene ili djevojčice starije od 15 godina doživjela neku vrstu nasilja u porodici (psihičko, ekonomsko ili fizičko) i da se ovaj problem ne prijavljuje u dovoljnoj mjeri zato što većina preživjelih ne vjeruje sistemu podrške (policiji, centrima za socijalni rad ili pravosuđu). U 2020. godini, istraživanje OSCE-a o nasilju u porodici u BiH pokazalo je da je 48% žena i djevojčica starijih od 15 godina doživjelo neki oblik rodno zasnovanog nasilja, uključujući i zlostavljanje. Isto istraživanje pokazalo je da 84% žena nije prijavilo nasilje policiji jer su smatrali da nasilje nije dovoljno teško ili da se radi o „porodičnoj stvari“.

Seksualno uzinemiravanje: Borba protiv rodno zasnovanog uzinemiravanja uglavnom je u nadležnosti entiteta. Zakonom BiH uređeni su rodna ravnopravnost i zabrana diskriminacije, a zakonima o radu FBiH, RS i Brčko distrikta definirano je i zabranjeno rodno zasnovano uzinemiravanje, uključujući i seksualno uzinemiravanje, kao oblik diskriminacije. Seksualno uzinemiravanje je definirano i zabranjeno i Krivičnim zakonom entiteta RS.

Institucije BiH na državnom nivou imenovale su 69 savjetnika za prevenciju seksualnog uzinemiravanja, a institucije na državnom nivou donijele su odluke o nultoj toleranciji uzinemiravanja na osnovu spola, čime su stvorene pretpostavke za prevenciju i eliminaciju ove vrste diskriminacije. Institucije su također organizirale edukaciju savjetnika za prevenciju seksualnog uzinemiravanja.

Nevladine organizacije su izvijestile da seksualno uzinemiravanje predstavlja ozbiljan problem, ali da žene rijetko takve slučajeve prijavljaju zato što ne očekuju da će dobiti sistematsku podršku od institucija nadležnih za provedbu zakona niti da će počinitelji biti kažnjeni ili očekuju blagu kaznu, što su pokazale godine takve prakse pravosudnih institucija.

Nakon godina lobiranja da se na adekvatan način definira njihov status, Brčko distrikt je u julu usvojio novi Zakon o civilnim žrtvama rata kojim se djeci rođenoj kao posljedica seksualnog nasilja u ratu, uključujući i silovanje, daje status civilne žrtve rata. Slični zakoni ne postoje ni u entitetu Federacija ni u entitetu Republika Srpska.

Reproaktivna prava: Nema izvještaja o prisilnom pobačaju niti o nedobrovoljnoj sterilizaciji od strane organa vlasti. Ne postoji program sveobuhvatnog seksualnog obrazovanja, a obrazovanje, uključujući i obrazovanje iz reproduktivnog zdravlja i srodnih

tema, nije u zemlji standardizirano. Pripadnici marginaliziranih zajednica, posebno Romkinje, nailaze na disparitete u ostvarivanju pristupa informacijama i uslugama zdravstvene zaštite, uključujući i informacije i usluge zaštite reproduktivnog zdravlja. Naprimjer, mnoge Romkinje nisu uključene u javni sistem osiguranja zbog toga što ne ispunjavaju zakonske uvjete vezane za posjedovanje zvaničnih dokumenata o mjestu prebivališta. Pristup zdravstvenim uslugama im onemogućavaju i zahtjevi u pogledu upisa u matične knjige te siromaštvo i socijalna marginalizacija. Drugi problem za Romkinje je taj što se kretanjem iz jednog dijela zemlje u drugi poništava njihov upis i prijava prebivališta, a njihov pristup zdravstvenim uslugama podliježe različitim pravilima i uvjetima. Vlada FBiH je 2021. godine donijela odluku o finansiranju programa zdravstvene zaštite Roma koji nemaju prebivalište ni boravište u entitetu Federacija BiH, po istim kriterijima kao i za ostale kategorije historijski marginaliziranih zajednica. U oba entiteta BiH, kao i u Brčko distriktu, postoje zakoni koji preživjelim žrtvama seksualnog nasilja omogućavaju pristup uslugama zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Dok u zemlji postoji hitna kontracepcija, ona se ne daje u bolnicama, što može biti prepreka za preživjele seksualnog nasilja da ostvare pristup lijekovima. Žene s invaliditetom u BiH i dalje se suočavaju s preprekama prilikom ostvarivanja pristupa uslugama zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Naprimjer, u zdravstvenim ustanovama nema obučenog osoblja za rad sa ženama s invaliditetom niti su ginekološki stolovi prilagođeni ženama s određenim invaliditetom.

Diskriminacija: Žene zakonski imaju jednak pravni status i prava kao i muškarci, što je regulirano porodičnim zakonom, zakonom o slobodi vjera, ličnom statusu i državljanstvu, kao i zakonima koji se odnose na rad, imovinska pitanja, naslijede, zapošljavanje, pristup kreditima i vlasništvo ili rukovođenje preduzećima ili imovinom, i organi vlasti generalno jednakо tretiraju muškarce i žene. Zakon izričito ne nalaže jednaku naknadu za jednak rad, ali zabranjuje rodnu diskriminaciju. Žene i muškarci su generalno jednakо plaćeni za jednak rad u javnim preduzećima, ali ne i u svim privatnim preduzećima. Kao što je ocijenila Agencija za ravnopravnost spolova u *Gender akcionom planu za period 2018-2022*, žene u zemlji se suočavaju sa višestrukim preprekama na tržištu rada, kao što su duže čekanje na prvi posao, dugotrajni prekidi radnog odnosa zbog porodiljskog odsustva ili njege starijih članova porodice i nemogućnosti žena u srednjoj dobi da se ponovo uključe na tržište rada uslijed promjena na tržištu i prestanka potrebe za određenom vrstom rada. Nevladine organizacije su izvijestile da tokom intervjua kandidatkinja, potencijalni poslodavci rutinski pitaju žene da li planiraju uskoro osnovati porodicu i ponekad od žena zahtijevaju da potpišu sporazum prema kojem neće planirati trudnoću u naredne tri godine.

Prema zakonima o radu Federacije i RS, poslodavac ne smije raskinuti ugovor o radu sa ženom kada ona koristi svoje pravo na trudnoću, porodiljsko odsustvo, rad na pola radnog vremena po isteku porodiljskog odsustva, rad na pola radnog vremena do navršene treće godine života djeteta ako je djetetu potrebna pojačanja briga i njega prema nalazu nadležne zdravstvene ustanove i na odsustvo radi dojenja. Iako su ova prava zakonom propisana, provedba zakona nije konzistentna i žene često nisu u mogućnosti koristiti porodiljsko odsustvo godinu dana, koliko je propisano zakonom, vratiti se na isto radno mjesto po isteku porodiljskog odsustva niti iskoristiti pravo rada na pola radnog vremena. Poslodavci i dalje raskidaju ugovor o radu sa trudnicama i porodiljama uprkos tome što postoji zakonska zaštita. Nivo materinskog dodatka tokom porodiljskog odsustva nejednak je reguliran u različitim dijelovima zemlje. Vlada RS-a plaća 405 KM (250 USD) mjesечно na ime materinskog dodatka nezaposlenim porodiljama u trajanju od jedne godine, a za blizance, treće i svako naredno dijete u trajanju od 18 mjeseci. Zaposlene porodilje imaju pravo na plaćeno porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine. U Federaciji je ova naknada drukčije regulirana u svakom od 10 kantona, dok

Zakon o radu i Zakon o socijalnoj zaštiti Federacije daju samo okvir za naknadu. Naprimjer, u Kantonu Sarajevo naknada iznosi 533 KM (307 USD) mjesечно u trajanju od jedne godine, dok u Zapadnohercegovačkom kantonu ona iznosi 80% posljednje zarađene plaće zaposlenice u toku prvih šest mjeseci, dok fiksni iznos određuje kanton za preostalih šest mjeseci. Žene i dalje nisu dovoljno zastupljene u agencijama za provedbu zakona. Federalni parlament je u maju usvojio Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH kako bi se među kantonima uklonile razlike u iznosu novčane pomoći nezaposlenim porodiljama. Zakonom je utvrđena minimalna mjesecna novčana pomoć nezaposlenoj porodilji u iznosu od 298 KM (148 USD) i dječiji dodatak u iznosu od 103 KM (51 USD) mjesечно po djetetu. Kantoni mogu povećati ove iznose.

Sistemsko rasno ili etničko nasilje i diskriminacija

Uznemiravanje i diskriminacija pripadnika manjina i dalje su se dešavali širom zemlje i to češće nego u prethodnim godinama. Međureligijsko vijeće BiH je izvjestilo da su izvršena 23 napada na vjerske objekte u toku 2021. godine. Pripadnici manjina se i dalje suočavaju s diskriminacijom pri zapošljavanju i u obrazovanju i u javnom i u privatnom sektoru. Iako je diskriminacija zakonom zabranjena, aktivisti ljudskih prava su primijetili neadekvatnu primjenu zakona od strane organa vlasti. Naprimjer, u 2021. godini je u BiH policiji ili tužilaštvo prijavljeno 149 incidenta potencijalno motiviranih pristranošću, dok se najčešće pristranost odnosila na etničku pripadnost, koja je u zemlji povezana s vjerom. Najčešći incidenti su bili oštećenje objekata, uključujući oskrvruće vjerskih objekata, i verbalni napadi. Incidenti su uključivali direktnе i ozbiljne prijetnje i verbalne napade u fizičkom okruženju i putem interneta; korištenje vatre nogometnih navijača.

Nasilje i zastrašivanje etničkih manjina su u nekim slučajevima usmjereni na simbole i objekte prevladavajuće religije odredene manjine. Za više informacija, vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: www.state.gov/religiousfreedomreport/.

Organi vlasti su često diskriminirali Rome, posebno Romkinje, koji su i dalje najranjiviji i najdiskriminirani u zemlji. Oni su diskriminirani prilikom pokušaja ostvarivanja pristupa stambenom zbrinjavanju, zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i mogućnostima zapošljavanja; gotovo 95% Roma je nezaposleno. Znatan postotak Roma su ili beskućnici ili u kući nemaju vodu i električnu energiju. Mnoge stambene jedinice su prenatpane i stanari nemaju dokaz o vlasništvu. Nemogućnost dokazivanja vlasništva otežava Romima da izvade identifikacijske dokumente koji su osnovni preduvjet za ostvarivanje drugih građanskih prava, kao što su pravo na obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Oko tri četvrtine Roma živi u otvoreno segregiranim kvartovima s vrlo lošom osnovnom infrastrukturom.

Na popisu stanovništva 2013. godine, 12.583 osobe su se izjasnile kao Romi, što je, po mišljenju promatrača, znatno ispod stvarnog broja Roma u zemlji.

Romski aktivisti su izjavili da najmanje 40.000 Roma živi u zemlji, što odgovara procjenama Vijeća Evrope. Promatrači pripisuju razliku u odnosu na broj iz popisa brojnim manipulacijama tokom popisa Roma 2013. godine. Romski aktivisti su izjavili da su u mnogim slučajevima popisivači Romima govorili da se moraju izjasniti kao Bošnjaci, da su u njihovo ime popunjavali upitnik ili da su ih jednostavno zaobilazili.

Djeca

Upis u matičnu knjigu rođenih: Prema zakonu, dijete čiji je barem jedan roditelj državljanin BiH također je državljanin BiH, bez obzira na mjesto rođenja djeteta. Ako je dijete rođeno na teritoriji BiH, a državljanstvo njegovih roditelja nije poznato ili su bez državljanstva, ono ima pravo na državljanstvo BiH. Roditelji generalno vrše upis rođenja djeteta u matičnu knjigu rođenih odmah po rođenju djeteta, s tim da ima izuzetaka, posebno u romskoj zajednici. Prema podacima do septembra, Udruženje Vaša prava BiH je radilo na 15 slučajeva upisa osoba mlađih od 18 godina u matične knjige rođenih/matične knjige državljanina. Novim izmjenama i dopunama zakona o postupku izručenja na nivou Federacije otvoren je potencijalni zakonski put za rješavanje još uvijek otvorenih i teških slučajeva upisa u matične knjige u Federaciji putem sudskog postupka.

Obrazovanje: Prema zakonu, osnovno i srednje obrazovanje je besplatno, a obavezno samo od šeste do petnaeste godine života. Osim toga, Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju propisano je da je predškolski odgoj i obrazovanje obavezan u godini koja prethodi polasku u školu. Nisu sve obrazovne vlasti primijenile ovu odredbu. Agencija za statistiku BiH izvijestila je da je stopa sudjelovanja djece u dobi od pet godina u organiziranom učenju svega 30%, dok je UNICEF procijenio da je ona iznosila 78% u 2021. godini. Nedostatak strateškog planiranja u kreiranju politika i planiranja budžeta za sektor obrazovanja ogleda se u neadekvatnosti informaciono-tehnoloških (IKT) resursa za visokokvalitetno, inkluzivno obrazovanje u 21. stoljeću. Rezultati UNICEF-ovog mapiranja IKT resursa u osnovnim i srednjim školama u BiH pokazali su da 583 škole, od čega 579 satelitskih škola, nemaju internetsku vezu. To znači da više od 14.000 učenika osnovnih i srednjih škola nije imalo pristup *online* informacijama kroz formalni obrazovni sistem koje predstavljaju osnovu za izgradnju vještina i znanja za savremeno tržište rada. Rezultati UNICEF-ovog mapiranja također su pokazali da u prosjeku 19,9 učenika u BiH koristi jedan računar. Procijenjeno je da će biti potrebno ulaganje u iznosu većem od 247 miliona USD kako bi se dostigla OECD-ova prosječna stopa opremljenosti.

Stope pohađanja nastave značajno su niže za romsku manjinu. Samo 69% romske djece pohađa osnovnu školu, a 23% srednju školu. Te su stope još niže za Romkinje, kojih 67% pohađa osnovnu, a 18% srednju školu. Djeca u pokretu u nekim dijelovima BiH suočavaju se sa značajnim izazovima u pristupu obrazovanju. Segregacija po etničkoj i vjerskoj pripadnosti postoji u više od 50 škola širom Federacije. Iako je sistem „dvije škole pod jednim krovom“ uveden nakon sukoba od 1992. do 1995. godine kao način da se ujedine povratničke zajednice koje je sukob nasilno razdvojio, sistem se učvrstio pod upravom vodećih političkih stranaka koja zagovara podjele i koja je opterećena predrasudama. Te stranke kontroliraju škole putem 13 ministarstava obrazovanja u zemlji i često provode obrazovne politike bazirane na patronatu i etničkoj isključenosti. Kada se učenici, roditelji i nastavnici odluče oduprijeti segregaciji, oni često nailaze na političku indiferentnost, ponekad i na zastrašivanje, što dodatno utječe na kvalitetu obrazovanja djece. Sredstva se troše na ovjekovjećenje sistema „dvije škole pod jednim krovom“, a ne na unapređenje školske infrastrukture, obuku nastavnika, unapređenje nastavnog materijala ili izvođenje vannastavnih aktivnosti. U julu 2021. godine Ustavni sud BiH, a u augustu 2021. godine i Vrhovni sud Federacije BiH utvrdili su da su „dvije škole pod jednim krovom“ u 36 škola u Srednjobosanskom kantonu u suprotnosti sa Zakonom o zabrani diskriminacije, naloživši Ministarstvu obrazovanja Srednjobosanskog kantona da ukine ovu

diskriminaciju. Presuda je uslijedila po okončanju postupka po apelaciji nevladine organizacije Vaša prava. Do septembra ova odluka nije provedena.

Učenici povratnici (djeca koja pripadaju manjinskoj etničkoj zajednici koja se vraćaju u prijeratno prebivalište nakon raseljeništva u toku rata) i dalje se suočavaju s preprekama u ostvarivanju svojih prava na jezik. Već devetu godinu zaredom, roditelji bošnjačke djece u povratničkim zajednicama širom RS-a bojkotiraju javne škole i svoju su djecu poslali da pohađaju alternativnu nastavu koju financira i organizira Federalno ministarstvo obrazovanja, uz podršku vlada Kantona Sarajevo i Zeničko-dobojskog kantona i Islamske zajednice. Razlog za bojkot je odbijanje Ministarstva prosvjete i kulture RS-a da odobri grupu nacionalnih predmeta (predmeti na koje bošnjačka, srpska i hrvatska djeca imaju pravo i koja izučavaju na jeziku svog konstitutivnog naroda). Roditelji djece u jednoj takvoj školi, u Vrbanjcima, u opštini Kotor Varoš, su 2019. godine dobili presudu u svoju korist, kojom je Vrhovni sud RS-a utvrdio da djeca imaju pravo izučavati nacionalnu grupu predmeta na bosanskom jeziku. Iako je presuda Vrhovnog suda RS-a pravosnažna, Ministarstvo prosvjete nije provelo presudu. Dana 28. februara, Osnovni sud u Kotor Varoši kaznio je školu s 1.000 KM (498 USD), a direktora škole s 500 KM (249 USD) zbog neprovođenja sudske odluke. S obzirom da odluka nije provedena, 60 djece i dalje pohađa alternativnu nastavu u prostorijama Medžlisa Islamske zajednice u Hanifićima, koju financira Federalno ministarstvo obrazovanja.

U Federaciji, učenici srpske nacionalnosti nemaju pravo na jezik koje im je dano Ustavom FBiH. Jedan primjer je osnovna škola u Glamoču, u Kantonu 10, s hrvatskom većinom, u kojoj su nadležni organi onemogućili upotrebu srpskog jezika i udžbenika, uprkos značajnom broju učenika srpske nacionalnosti koji su se vratili. Predsjednik Odbora za zaštitu prava Srba u Federaciji, Đorđe Radanović, je u augustu uputio otvoreno pismo Predsjedništvu BiH, vlastima entiteta Federacija i RS te međunarodnoj zajednici, upozoravajući da srpska djeca nemaju pravo na obrazovanja u Federaciji. Ova prava su osigurale škole u Unsko-sanskom, Tuzlanskom, Hercegovačko-neretvanskom, te dvije škole u Zeničko-dobojskom kantonu. Aktivisti za ljudska prava su primijetili da se izmjenama kurikuluma nastavnog predmeta Historija i udžbenika za predmet Historija i drugih udžbenika pojačavaju stereotipi o drugim etničkim grupama u zemlji, dok se u drugim materijalima ne spominju određene etničke grupe, posebno Jevreji i Romi, čime je propuštena prilika da se ukinu stereotipi. Zvaničnici na državnom i entitetskom nivou generalno nisu ništa poduzeli kako bi sprječili takvu diskriminaciju. Human Rights Watch je tvrdio u 2021. godini da se etničkim kvotama u raspodjeli radnih mjesta u državnoj službi u Federaciji i RS-u nerazmerno isključuju Romi i druge manjine. Kvote su bazirane na rezultatima popisa stanovništva 1991. godine, koji ne odražavaju pravi broj pripadnika tih manjina i one nikad nisu revidirane.

Zlostavljanje djece: Postoje zakoni kojima je zabranjeno zlostavljanje djece, ali nasilje u porodici nad djecom predstavlja problem.

Fizičko kažnjavanje je zabranjeno u RS-u, ali je još uvijek zakonom dopušteno u FBiH i Brčko distriktu. Podaci o zlostavljanju djece na državnom i entitetskom nivou i dalje su ograničeni. Agencija za statistiku BiH je izjavila da je 3.368 djece u cijeloj zemlji (2.150 dječaka, 1.218 djevojčica) bila korisnici usluga socijalne zaštite, a koja su „socijalno zanemarena i neprilagođena djeca“. Osim toga, Agencija za statistiku BiH objavila je da su 2.227 djece (1.215 dječaka i 1.062 djevojčice) u 2020. godini bila „dječa roditelja koji zanemaruju ili zlostavljaju djecu“. Osim toga, u 2020. godini 50.224 djece (25.738 dječaka i 24.486 djevojčica) je bilo u nepovoljnem položaju zbog svoje porodične situacije i dobila su podršku putem službi socijalne skrbi, što uključuje djecu bez oba roditelja, nepoznatih roditelja,

napuštenu od strane roditelja, roditelja koji ne mogu obavljati roditeljske dužnosti, djecu iz ekonomski ugroženih porodica ili porodica čiji odnosi koji uključuju nasilje. Djeca migranti, izbjeglice i tražitelji azila bili su izloženi povećanom riziku od nasilja, a najmanje 137 djece u pokretu (136 dječaka, jedna djevojčica) doživjelo je nasilje i dobilo usluge zaštite putem centara za socijalni rad, World Vision, Save the Children i UNICEF-a, prema podacima UNICEF-a i partnera. Podaci su vjerovatno pokazali samo djelomičnu sliku nasilja koje se događa jer su mnogi slučajevi neprijavljeni. Ranjive skupine, uključujući romsku djecu, djecu s invaliditetom i djecu migranata ili izbjeglica bile su nerazmjerne pogodene zlostavljanjem djece. Ostvaren je važan napredak u usklađivanju sudske postupaka koji uključuju djecu s međunarodnim standardima, što je pridonijelo smanjenju broja djece u sukobu sa zakonom koji je policija prijavila 2020. godine, u odnosu na 2014. Vlasti BiH također su uvele posebne mјere zaštite za djecu žrtve i svjedoci, uključujući psiho-socijalnu podršku.

Policija je istraživala i procesuirala pojedinačne slučajeve zlostavljanja djece. Prijavljen je samo mali broj slučajeva nasilja nad djecom te je, posljedično, samo nekoliko slučajeva završilo na sudu. Državna agencija za ravnopravnost spolova procjenjuje da je jedna od pet porodica doživjela nasilje u porodici. U velikom broju slučajeva djeca su bila indirektne žrtve nasilja u porodici. U slučajevima kada su djeca direktnе žrtve, pokrenuti su postupci, a roditelji su sankcionirani. Općinski centri za socijalni rad odgovorni su za zaštitu prava djece, ali im nedostaju resursi i mogućnost stambenog zbrinjavanja djece koja su pobegla od zlostavljanja ili koja su bila udaljena iz domova u kojima su zlostavljeni.

Dječiji, rani i prisilni brakovi: Prema zakonu, donja granica starosti u kojoj je dozvoljeno sklapanje braka je 18 godina prema vlastitoj odluci, odnosno 16 godina uz pristanak roditelja. U nekim romskim zajednicama djevojčice ulaze u brak uzrasta od 12 do 14 godina, a aktivisti za ljudska prava Roma su izvijestili da je broj ranih brakova u porastu. Aktivisti dječijih prava i borbe protiv trgovine ljudima su primjetili da tužiocи često nisu spremni pokretati istrage i goniti slučajeve prisilnih brakova sa maloljetnim Romkinjama, pripisujući takve slučajeve romskom običaju. Međutim, tokom godine povećao se broj uspješno procesuiranih slučajeva trgovine romskom djecom radi dječijih brakova. Aktivisti su također skrenuli pažnju organa vlasti na činjenicu da često vraćaju djecu u porodicu, čak i kada su roditelji uključeni u njihovo iskorištanje.

Seksualno iskorištanje djece: Zakoni Federacije, RS-a i Brčko distrikta prepoznaju djelo trgovine radi seksualne eksploracije, prisilnog rada i organizirane trgovine ljudima. Prema državnom zakonu, za seksualno iskorištanje djece zaprijećena je kazna zatvora do 20 godina pod određenim otežavajućim okolnostima. Na entitetskom nivou se izriču kazne zatvora od tri do 15 godina. Prema krivičnim zakonima entiteta, iskorištanje djece ili mladih osoba za pornografiju predstavlja krivično djelo kažnjivo kaznom zatvora od jedne do pet godina. Nadležni organi generalno provode ove zakone. Zakonom je zabranjen spolni odnos sa osobom mlađom od 18 godina.

Djevojčice su bile žrtve komercijalne seksualne eksploracije i prema izvještajima, Romkinje uzrasta od svega 12 godina su bile primorane da sklope rani ili prisilni brak i bile prisiljavane na služenje u domaćinstvu. Djeca su također korištena za proizvodnju pornografije.

Antisemitizam

Jevrejska zajednica u zemlji je izvijestila da ima manje od 1.000 članova. Jevrejska zajednica je izvijestila o porastu antisemitskih incidenata. U augustu je nepoznati počinitelj iscrtao svastiku na umjetničkoj galeriji u Mostaru, u vlasništvu predsjednika Jevrejske općine Mostar. Jevrejska zajednica također je izvijestila o kontinuiranom antisemitizmu putem interneta. Naprimjer, u dijelu s komentarima na intervju s predsjednikom Jevrejske zajednice u novembru o restituciji korišten je pogrdan jezik u vezi s članovima jevrejske zajednice.

Trgovina ljudima

Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na: <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

Djela nasilja, kriminalizacija i drugi vidovi zlostavljanja na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili izražavanja ili seksualnih obilježja

Kriminalizacija: Nijedan zakon ne kriminalizira konsenzualno istospolno seksualno ponašanje između odraslih.

Nasilje nad LGBTQI+ osobama: Nasilje nad LGBTQI+ osobama je rasprostranjeno. Unatoč prijavljenom napretku, krivični progon napada i drugih krivičnih djela počinjenih nad LGBTQI+ osobama se općenito i dalje odgađa i neadekvatan je.

Sarajevski otvoreni centar (SOC) izvijestio je da su transrodne osobe i dalje najranjivija LGBTQI+ skupina. U svom Rozom izvještaju iz 2022. godine, SOC je izvijestio da je svaka treća LGBTQI+ osoba u zemlji doživjela neku vrstu diskriminacije ili nasilja.

Diskriminacija: Iako zakon na državnom nivou zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, vlasti ga nisu u potpunosti provodile. Oba entiteta i Brčko distrikt imaju zakone koji propisuju sve oblike krivičnog djela iz mržnje počinjenog na osnovu spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Govor mržnje, diskriminacija i nasilje nad LGBTQI+ osobama su rasprostranjeni. Općinski sud u Sarajevu donio je 4. aprila revolucionarnu prvostepenu presudu kojom je po prvi put u BiH sud potvrdio diskriminaciju LGBTQI+ osoba. Presuda se odnosi na Facebook objavu Samre Čosović Hajdarević, bivše zastupnice u Skupštini Kantona Sarajevo, koja je na svom profilu napisala da LGBTQI+ osobe treba „izolirati“ i „magnuti“ od „naše djece i društva“. U prvostepenoj presudi je navedeno da iako se kritike ili negativni komentari o LGBTQI+ osobama i povorci ponosa mogu shvatiti kao sloboda govora, javni pozivi na izolaciju, segregaciju i uklanjanje pojedinaca iz društva zbog njihove seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili seksualnih obilježja smatraju se govorom mržnje.

SOC je izvijestio da je u protekloj godini pravosuđe najviše napredovalo u zaštiti prava LGBTQI+ osoba. Četiri kantonalna tužilaštva u entitetu Federacija, kao i Okružno javno tužilaštvo u Trebinju imenovali su tužitelje kao kontakt osobe za krivična djela protiv LGBTQI+ osoba. Tužilaštvo Hercegovačko-neretvanskog kantona podiglo je u decembru 2021. godine optužnicu protiv jedne muške osobe iz Mostara zbog *online* prijetnji LGBTQI+ osobi iz Sarajeva. Optužen je za krivično djelo ugrožavanja sigurnosti. Općinski sud u Mostaru osudio je počinitelja na uvjetnu kaznu zatvora od tri mjeseca s rokom kušnje od jedne godine.

U ovom slučaju pravosuđe slučaj nije kvalificiralo kao krivično djelo počinjeno iz mržnje, iako je motiviran seksualnom orijentacijom žrtve.

Entiteti i Brčko distrikt nemaju jednaka prava za istospolna partnerstva.

U toku 2021. godine SOC je dokumentirao 13 slučajeva diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta: 12 slučajeva se dogodilo u javnom prostoru ili *online*, a jedan slučaj se odnosio na nasilje u porodici.

U toku 2021. godine SOC je također dokumentirao 14 slučajeva krivičnih djela počinjenih iz mržnje, što je povećanje u odnosu na prethodno izvještajno razdoblje kada su prijavljena samo dva slučaja. Od 14 slučajeva, dva su se odnosila na nasilje u porodici, osam su bile prijetnje LGBTQI+ osobama, a četiri slučaja nisu specificirana. SOC vjeruje da je stvarni broj LGBTQI+ osoba koje su doživjele diskriminaciju puno veći, ali se diskriminacija ne prijavljuje zbog straha. Neke političke stranke iskoristile su povorku ponosa u Sarajevu u junu kako bi istaknule svoje stavove protiv LGBTQI+ osoba, promovirajući dodatni *online* govor mržnje protiv LGBTQI+ osoba. Članica vladajuće koalicije Vlade Kantona Sarajevo Narod i Pravda (NiP), kao i najveća bošnjačka etno-nacionalistička stranka SDA, javno su se usprotivili povorci ponosa. Predsjednik NiP-a Elmedin Konaković objavio je na svom privatnom Facebook profilu na dan povorce ponosa, u jutarnjim satima, da ne podržava takvu „promociju seksualnosti“. Sarajevski odbor SDA ocijenio je da je zatvaranje saobraćajnice zbog povorce ponosa „napad na prava i dostojanstvo građana Sarajeva“. Istaknuti član SDA i bivši ministar u Kantonu Sarajevo Faruk Kapidžić uporedio je povorku ponosa s opsadom Sarajeva od 1992. do 1995. godine, što je izazvalo negativne reakcije građana koji su živjeli u gradu u toku opsade.

Mogućnost zakonskog priznavanja spola: Transrodne osobe u BiH moraju dostaviti medicinsku dokumentaciju kojom dokazuju da je osoba prošla potpunu medicinsku tranziciju (promjenu spola i kiruršku genitalnu promjenu) ako osoba želi promijeniti rod na identifikacijskom dokumentu. Iz SOC-a su izvjestili da zdravstvene potrebe transrodnih osoba općenito još uvijek nisu prepoznate od strane zdravstvenog sistema, a administrativni postupak za promjenu oznaka roda u dokumentima je nejasan, dug i komplikiran. SOC je također izvjestio da su interspolne osobe i dalje marginalizirane, a zdravstveni radnici ili vladini službenici učinili su malo da pomognu ovoj populaciji i ublaže pretjerana administrativna opterećenja s kojima se suočavaju.

Nedobrovoljne ili prisilne medicinske ili psihološke prakse posebno usmjerene na LGBTQI+ osobe: SOC je izvjestio o redovnim slučajevima pružanja takozvane konverzija terapije LGBTQI+ osobama od strane psihologa, psihoterapeuta, psihijatara i vjerskih službenika u cilju pokušaja promjene seksualne orijentacije, rodnog identiteta osobe ili rodnog izražavanja. SOC izvještava da su LGBTQI+ osobe često prisiljene od strane svojih porodica da u tome sudjeluju. Vlada BiH i ljekarske komore nisu pokušale osuditi praksu „konverzija terapije“.

Ograničenja slobode izražavanja, udruživanja ili mirnog okupljanja: LGBTQI+ zajednica je imala problema sa slobodom okupljanja. Ona je 14. augusta u Sarajevu organizirala povorku skladu sa zakonima Kantona koji reguliraju mirno okupljanje, odlučile naplatiti dio troškova od organizatora povorce na osnovu njihove procjene da su organizatori ugroženi i da im je potrebna zaštita. Vlasti, međutim, nisu zaračunavale troškove osiguranja bezbjednosti organizatorima drugih okupljanja. Premijer Kantona Sarajevo Edin Forto pristao je da se veći

dio tih troškova pokrije iz kantonalnog budžeta. Mnogi građani koji su se željeli pridružiti povorci ponosa to nisu mogli učiniti jer je policija ograničila ulaz na samo dvije tačke na početku povorke. Kao odgovor na nezadovoljstvo javnosti zbog zatvaranja ulica zbog protesta, konzervativna stranka NiP zaprijetila je pokretanjem inicijative za izmjenu zakona o slobodi okupljanja u Kantonu Sarajevo, kojom bi se „precizno definirao“ prostor u kojem bi javna okupljanja bila dopuštena, čime bi se dodatno ograničila sloboda okupljanja u Kantonu Sarajevo.

Osobe s invaliditetom

Osobe s invaliditetom su i dalje vrlo marginalizirana kategorija zbog nedovoljnih i neadekvatnih zakona kojima bi se regulirala njihova prava i zbog njihove isključenosti iz procesa donošenja odluka. Posebno su žene i djeca s invaliditetom u riziku. Zakoni u oba entiteta nalažu veću fizičku pristupačnost objektima, zdravstvenim uslugama, obrazovanju i transportu za osobe sa invaliditetom, ali primjena zakonskih odredbi varira u zemlji. Naprimjer, Kanton Sarajevo je uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih naroda završio arhitektonске intervencije na 14 od ukupno 44 planirana javnih ustanova u cilju uklanjanja arhitektonskih barijera za osobe s invaliditetom. Kako navode iz nevladine organizacije SUMERO koja promovira prava osoba s intelektualnim teškoćama, taktilne staze i audio signalizacija, koje pomažu u kretanju slijepih osoba, sporadično su dostupne u većim gradovima, ali ne postoje u manjim mjestima.

Zakonima u oba entiteta i na državnom nivou zabranjena je diskriminacija osoba sa fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Međutim, nastavljena je diskriminacija po ovim osnovama. Vlasti nemaju jedinstvenu zakonsku definiciju invaliditeta. Najčešći oblici diskriminacije osoba s invaliditetom su prepreke u ostvarivanju individualnih prava, kašnjenje isplata invalidnina, prepreke pri zapošljavanju i ostvarivanju socijalne i zdravstvene zaštite. Podrška osobama s invaliditetom ovisi o uzroku nastanka invaliditeta. Osobe čiji je invaliditet povezan s ratom od 1992. do 1995. godine, bez obzira da li su ratni vojni invalidi ili civilne žrtve rata, imaju prioritet i primaju veće naknade nego druge osobe s invaliditetom. U BiH postoji Vijeće za osobe s invaliditetom BiH (Vijeće), koje je stručno i savjetodavno tijelo Vijeća ministara (VM), nadležno za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom u BiH. Razne organizacije osoba s invaliditetom širom zemlje sudjeluju u radu Vijeća. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, skupa s Vijećem, redovno obilježava 3. decembar, Međunarodni dan osoba s invaliditetom. Nadležna ministarstva redovno dodjeljuju, u skladu s budžetskim mogućnostima, finansijska sredstva u podršci organizacijama osoba s invaliditetom putem raznih grantova i iz prihoda ostvarenih po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću. U toku godine ministarstvo je dodijelilo 66.000 KM (33.000 USD) nevladinim organizacijama koje rade na ostvarivanju prava osoba s invaliditetom. Organizacije koje se bave zagovaranjem tvrde da su ta sredstva simbolična i nedovoljna za njihovo adekvatno funkcioniranje. Također, određena sredstva se dodjeljuju na nivou lokalnih zajednica, što dovodi do velikih dispariteta među socijalnim davanjima na nivou lokalne zajednice.

U Federaciji postoji Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH za period 2016-2021, a u RS-u Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u RS-u za period 2017-2026. Strategije su izrađene u skladu s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Obje strategije imaju sistem praćenja koji se provodi kroz uspostavu tijelâ za koordinaciju. Osim toga, u Federaciji su formirana koordinaciona tijela i na kantonalnom nivou. Koordinacijsko tijelo Vlade FBiH za praćenje provedbe strategije izvjestilo je u januaru da nisu ispunjeni osnovni preduvjeti za uspješnu

provedbu strategije, te da nijedno ministarstvo u Vladi Federacije, osim Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, nije planiralo sredstva u svojim budžetima za provedbu strategije, uprkos zahtjevu da se sva ministarstva „u potpunosti angažiraju“ u provedbi svojih obaveza iz strategije. Slijedom navedenog, od devet specifičnih strateških ciljeva, Gender centar Federacije je u potpunosti realizirao aktivnost pod jednim ciljem: spriječiti svaki oblik iskorištavanja i uzneniranja osoba s invaliditetom.

U Brčko distriktu zakonom su dana šira prava osobama s invaliditetom, ali ne postoji strategija za provedbu zakona. Entitetske vlade osiguravaju budžetska sredstva za rad fondova za profesionalnu rehabilitaciju i prekvalifikaciju. U okviru obrazovnog sistema su nastavljene aktivnosti na provedbi inkluzivnog obrazovanja.

Nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava žalile su se na nastavak gradnje javnih objekata bez pristupa za osobe s invaliditetom. U oba entiteta postoje strategije za unapređenje prava osoba s invaliditetom u oblasti zdravstva, obrazovanja, pristupačnosti, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, socijalne zaštite i kulture i sporta. Nevladine organizacije su se žalile da vlasti ne provode efikasno zakone i programe da bi pomogle osobama s invaliditetom. Zakonom je djeci s invaliditetom omogućeno da idu u redovne škole sa uobičajenim nastavnim programima „kada je to moguće“. Učenici s invaliditetom se, međutim, i dalje bore za pristup kvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju zbog fizičkih barijera u školama, nedostatka smještaja za djecu sa oštećenjem sluha, vida i mentalnim poremećajem i nepostojanja asistenata u nastavi i obučenih nastavnika. UNICEF je izvjestio da manje od 2% djece s invaliditetom ide u školu. UNICEF ocjenjuje da s obzirom na tako nizak postotak djece s invaliditetom u obrazovnom procesu mnoga djeca s invaliditetom pohađaju redovno obrazovanje bez ikakvog posebnog smještaja i pomoći, dok druga odustaju ili ne pohađaju niti jedan oblik školovanja. U većini upravnih jedinica komisije za vrednovanje obrazovanja daju preporuke za posebno ili inkluzivno obrazovanje. Procjene se oslanjaju samo na medicinski model invaliditeta i nisu u skladu sa socijalnim modelom koji zagovara Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, invaliditeta i zdravlja. Škole su često izvještavale o nedostatku finansijskih i fizičkih sredstava zbog kojeg nije moguć smještaj ovih učenika. Djeca s teškim invaliditetom, međutim, nisu nikako uključena u obrazovni proces i njihovo obrazovanje potpuno ovisi o njihovim roditeljima ili nevladinim organizacijama. Ne pruža se pomoć učenicima s invaliditetom kojima je potrebna dodatna podrška da bi nastavili obrazovanje, čime se problem dodatno pogoršava. Roditelji djece sa teškim invaliditetom primaju od vlasti finansijsku pomoć u ograničenom iznosu ili je ne primaju nikako, uprkos činjenici da mnogi od njih nisu mogli tražiti posao zbog toga što moraju o svojoj djeci voditi računa 24 sata dnevno.

Ostalo društveno nasilje ili diskriminacija

Društvena diskriminacija i povremena djela nasilja usmjereni protiv etničkih manjina su ponekad imala oblik napada na lokalitete koji imaju značaj za te manjine, uključujući i vjerske objekte. Prema Međurelijskom vijeću, NVO-u koji promovira dijalog među četiri tradicionalne vjerske zajednice (muslimanska, pravoslavna, rimokatolička i jevrejska), nastavljeni su napadi na vjerske simbole, vjerske službenike i imovinu. U toku 2021. godine, MRV je zabilježio 23 prijavljena vandalska djela počinjenih na vjerskim lokalitetima, ali i naveo da je stvarni broj incidenata vjerovatno puno veći. (Vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na: <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>).

U medijskom izvještavanju i u javnom diskursu su bili rasprostranjeni komentari kojima su pripadnici drugih etničkih zajednica prikazivani u negativnom svjetlu, posebno u vezi s ratom od 1992. do 1995. godine, kojima je odbacivana odgovornost za brutalnost u toku rata ili su upućivane zapaljive poruke u vrijeme političke krize u BiH, posebno u Federaciji BiH. Naprimjer, zamjenik predsjedavajućeg Zastupničkog doma Parlamenta BiH i predsjednik SDA, Bakir Izetbegović, govoreći na skupu SDA u Hadžićima 27. jula, pohvalio se vojnom snagom Bošnjaka. Rekao je da su se Bošnjaci „prebrojali, koliko lovaca imamo i koliko imamo mladih i instruktora na dronovima“. Tadašnji srpski član Predsjedništva BiH, predsjednik SNSD-a, a od oktobra predsjednik entiteta RS, Milorad Dodik, na Twitteru je uzvratio kako „Srbe niko neće prebrojavati“, ali da Bošnjaci trebaju znati „da ih ima dovoljno“ [da se brane].“

Predsjednik HDZ-a BiH, Dragan Čović, i drugi politički lideri Hrvata u BiH prisustvovali su 8. jula svečanosti obilježavanja 25. obljetnice smrti bivšeg predsjednika Herceg Bosne, samoproglašenog administrativnog teritorija ukinutog Washingtonskim sporazumom iz 1994. godine. Pojedini mediji oštro su kritizirali proslavu, ističući kako je šest bivših visokih dužnosnika Herceg-Bosne osuđeno za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju.

U toku godine su srpski član Predsjedništva BiH i predsjednik entiteta RS od oktobra, Milorad Dodik, kao i viši zvaničnici njegove političke stranke SNSD i drugi zvaničnici i lideri RS-a, nastavili negirali da su srpske snage počinile genocid u Srebrenici 1995. godine, uprkos presudama više domaćih i međunarodnih sudova. U obraćanju nakon sjednice Predsjedništva SNSD-a 22. jula, Dodik je ponovo negirao genocid, rekavši da je ono što se dogodilo u Srebrenici u julu 1995. zločin i da se „nikakvim političkim kvalifikacijama genocida ne može opisati ono što se dogodilo“. Dodao je kako nametanje od strane visokog predstavnika u julu 2021. nije doprinijelo pomirenju, već je stvorilo „apsolutnu podjelu“ među narodima. Još jednom je naglasio da se odluke visokog predstavnika neće provoditi u entitetu Republika Srpska.

U julu 2021. godine je odlazeći visoki predstavnik Valentin Inzko proglašio dopunu Krivičnog zakona BiH kojom se kažnjava negiranje genocida, veličanje radnih zločina i poticanje na rasnu, vjersku i etničku mržnju i nasilje. U odgovoru na dopunu Krivičnog zakona, Narodna skupština RS-a (NSRS) je usvojila Zakon o neprimjenjivanju odluke Visokog predstavnika o dopuni Krivičnog zakona BiH. NSRS je usvojila i dopunu Krivičnog zakona RS-a kojom je kažnjivo pogrdno nazivati RS ili „njene narode“ „agresorima“ ili „genocidnom“ tvorevinom i kojom je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do 15 godina, ovisno o tome da li je počinitelj zvaničnik vlasti ili je izjava dana u namjeri promjene ustavnog poretka RS-a, njenog teritorijalnog integriteta ili neovisnosti. Tužilaštvo BiH izvjestilo je da od proglašenja dopune Krivičnog zakona nije podiglo nijednu optužnicu za negiranje genocida, iako je potvrdio da je od jula 2021. godine podneseno 50 krivičnih prijava za negiranje genocida. Tužilaštvo također tvrdi da su se javni govor mržnje i poricanje genocida smanjili otkad je zakon donesen.

U zemlji su evidentirane otprilike 423 osobe sa HIV-om ili AIDS-om (272 u Federaciji i 151 u RS-u), pri čemu se godišnje evidentira od 30 do 40 novih slučajeva. Zavodi za javno zdravstvo izvjestili su da je tokom 2021. godine registrirana 41 osoba. Vlasti porast broja novoregistriranih slučajeva pripisuju posljedicama mjera zaključavanja tokom pandemije bolesti COVID-19. Međutim, vjeruje se da je stvarni broj slučajeva veći, a da se zbog stigmatizacije i diskriminacije mnoge osobe izbjegavaju testirati. Društvena stigmatizacija i diskriminacija prilikom zapošljavanja osoba sa HIV-om ili AIDS-om i dalje postoji u javnosti, kao i među zdravstvenim radnicima. Zbog nerazumijevanja bolesti i stigmatizacije oboljelih u

općoj populaciji, mnoge osobe sa HIV-om ili AIDS-om se boje otkriti svoju bolest, čak i najbližim članovima porodice. U zemlji ne postoje stalni ni organizirani programi psihosocijalne podrške tim osobama.

Dio 7. Prava radnika

a. Sloboda udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje

Zakonom o radu Federacije i Zakonom o radu RS-a se radnicima u oba entiteta daje pravo da formiraju i da se priključe samostalnim sindikatima, pravo na kolektivno pregovaranje i pravo na legalni štrajk. Poslodavci u privatnom sektoru ne poštuju uvijek ova prava i sindikalne organizacije u javnom sektoru su generalno snažnije i postižu bolje rezultate. Zakonom je zabranjena protusindikalna diskriminacija, ali njim nije adekvatno uređena primjena ovih oblika zaštite. Inspektorati rada i sudovi se nisu djelotvorno bavili pritužbama radnika na protusindikalnu diskriminaciju. Sami sindikati su se žalili da su preduzeća i političari imenovali njihove sindikalne vođe i da oni uglavnom rade na zaštiti vlastitih povlastica. Prema zakonu, radnici koji su otpušteni sa posla, kada postoje dokazi o diskriminaciji na osnovu sindikalnog aktivizma ili po drugoj osnovi, moraju biti vraćeni na posao. Entitetskim zakonima u Federaciji i RS-u je zabranjeno otpuštanje sindikalnih vođa bez prethodne saglasnosti relevantnog ministarstva rada.

U oba entiteta i u Brčko distriktu zakonom je dato pravo na štrajk. U Federaciji su zakonom određeni preveliki zahtjevi za radnike koji žele stupiti u štrajk. Sindikati ne mogu zvanično najaviti štrajk bez prethodnog dogovora sa poslodavcem o tome koji će „neophodni“ radnici ostati na radnom mjestu.

Vlada nije djelotvorno provodila zakone koji štite slobodu udruživanja, kolektivno pregovaranje i pravo radnika na štrajk. Vlasti nisu izrekle sankcije protiv poslodavaca koji su spriječili radnike da se organiziraju. Inspekcijski nadzori vezani za prava radnika bili su ograničeni. Inspektorji su kršenju radničkih prava dali nizak prioritet i umjesto toga su se usredotočili na povećanje prihoda obračunavajući se s neprijavljenim radnicima, studentima koji rade i poslodavcima koji ne plaćaju poreze. Neki su sindikati izvijestili da su poslodavci zaposlenicima prijetili otkazom ako se učlane u sindikat, a u nekim slučajevima su otpuštali sindikalne vođe zbog njihovih aktivnosti. Kazne za kršenja na nivou entiteta nisu bile razmjerne onima za slična kršenja građanskih prava. Kazne su rijetko izricane prekršiteljima. Sudski postupci su bili predmet dugotrajnih odgoda i žalbi.

Tokom godine nekoliko radničkih sindikata je sporadično organiziralo štrajkove u oba entiteta zbog neisplaćenih plaća i doprinosa na plaće, što je rezultiralo novim kolektivnim ugovorima s vladom. Vlasti mogu štrajk proglašiti nezakonitim ako se ne postigne dogovor. Ova je odredba efektivno omogućila poslodavcima da spriječe štrajkove.

U junu je entitetska Vlada Federacije donijela izmjene i dopune Zakona o radu na osnovu kojih radnici kojima je poslodavac povrijedio prava mogu podnijeti tužbu u roku od 30 dana. Zakoni koji uređuju registraciju sindikata daju ministru pravde ovlasti da prihvati ili odbije registraciju sindikata na nejasnim osnovama. Novi sindikat policijskih službenika, državnih službenika i namještenika Kantona Sarajevo izvijestio je o problemima s osnivanjem svog novog sindikata s obzirom da lokalni statut prepoznaje postojeći sindikat kao jedino relevantno tijelo.

Iako Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda propisuje da se nacrti zakona razmatraju između tri socijalna partnera – vlade, poslodavaca i sindikata – prije nego što se dostave parlamentu, takav dijalog se ne organizira redovno te stoga često nije bilo komentara sindikata na nacrte zakona. Nedostatak radničkih prava izraženiji je u privatnom sektoru ponajviše zbog slabijih sindikata u tom sektoru te rasprostranjene i naglašene slabosti vladavine prava.

b. Zabrana prisilnog ili obaveznog rada

Zakonom na državnom nivou, zakonom u RS-u i u Brčko distriktu su zabranjeni svi oblici prisilnog i obaveznog rada. Zakonima u Federaciji, međutim, nisu kriminalizirani svi oblici prisilnog rada. Vlasti nisu djelotvorno provele te zakone, s tim da postoji mali broj potvrđenih dokaza o prisilnom radu u zemlji zbog ograničenog broja inspekcijskih nadzora u vezi sa navodima o prisilnom radu.

Vlada nije uspjela procesuirati organizirane kriminalne grupe koje tjeraju romsku djecu da prose na ulicama, navodeći da je to romski običaj da prose. Bilo je izvještaja da su pojedinci i organizirane kriminalne grupe trgovale muškarcima, ženama i djecom radi prosjačenja i prisilnog rada (vidi dio 7.c.).

Također vidi Izvještaj Ministarstva inostranih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na: <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

c. Zabrana rada djece i minimalna starosna dob kao uvjet za uspostavljanje radnog odnosa

Također vidi i Nalaze američkog Ministarstva rada o najtežim oblicima rada djece (*Findings on the Worst Forms of Child Labor*) na:

<https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings>.

d. Diskriminacija pri zapošljavanju i u vezi sa zanimanjem

Zakonima o radu i drugim propisima koji se odnose na zaposlenje ili zanimanje zabranjena je diskriminacija na osnovu rase, etničke pripadnosti, spola, roda, dobi, invaliditeta, jezika, seksualne orientacije ili rodnog identiteta, HIV pozitivnog statusa ili statusa u vezi sa nekom drugom prenosivom bolesti, društvenog statusa (uključujući i izbjeglički status), vjere i nacionalnog porijekla. Vlasti često nisu djelotvorno provodile te zakone i propise. Kazne su bile razmjerne kaznama za druge povrede građanskih prava, ali su rijetko izricane počiniteljima.

Diskriminacija pri zapošljavanju i u vezi sa zanimanjem je vršena na osnovu rase, roda, invaliditeta, jezika, etničke pripadnosti, seksualne orientacije i rodnog identiteta, HIV pozitivnog statusa i društvenog statusa. Zakoni i drugi propisi o radu su adekvatni za zaštitu prava žena, ali organi vlasti ih ne primjenjuju djelotvorno u svim slučajevima. Naprimjer, zaposlene žene su često izložene raznim oblicima diskriminacije i uznemiravanja, uključujući i seksualno uznemiravanje. Osim toga, postoji razlika u plaći koju primaju zaposleni muškarci i žene, kao i nejednaka mogućnost napredovanja. Većina, ali ne sva, diskriminacija žena događa se u prerađivačkoj industriji i trgovini. Naprimjer, žene nisu mogle koristiti porodiljsko

odsustvo godinu dana i često se nisu vraćale na ista radna mjesta po isteku porodiljskog odsustva niti su mogle koristiti svoje pravo na rad na pola radnog vremena. I dalje slučajevi raskida ugovora o radu sa trudnicama i porodiljama prolaze nekažnjeno. Žene izložene pritiscima, diskriminaciji ili kršenju prava tokom porodiljskog odsustva ili nisu prijavljivale kršenja ili su podnosile anonimne prijave.

e. Prihvatljivi uvjeti rada

Zakoni o plaćama i radnom vremenu: Iako je minimalna mjesecna plaća u oba entiteta iznad zvaničnog nivoa dohodovnog siromaštva, preko 30% stanovništva je izloženo riziku od dohodovnog siromaštva. Za Brčko distrikt se ne izračunava minimalna plaća i ne postoji zaseban penzioni fond te poslodavci koriste minimalni iznos plaće onog entiteta u čiji se penzioni fond, prema odabiru radnika, uplaćuju doprinosi za penziono i invalidsko osiguranje. Vlada entiteta Federacija je u januaru povećala minimalnu plaću za 33,5% na neto iznos od 543 KM (285 USD) za razdoblje od 1. januara do 31. decembra. Većina radnika u entitetu Federacija uz mjesecnu plaću imala je i pravo na neoporezive naknade poput toplog obroka, prijevoza i regresa, što je u prosjeku iznosilo 174 KM (91 USD) po zaposleniku mjesecno.

Vlada entiteta RS je u maju povećala minimalnu plaću u Republici Srpskoj na neto iznos od 650 KM (342 USD), počevši od juna.

Zakonom određena radna sedmica u oba entiteta i u Brčko distriktu iznosi 40 sati, iako sezonski radnici ponekad rade i do 60 sati sedmično. Prekovremeni rad je zakonom ograničen na 10 sati sedmično u oba entiteta. U RS-u radnik može izuzetno i dobrovoljno raditi još 10 sati prekovremenog rada. U Federaciji nema odredbi kojima bi se regulirao iznos naknade za prekovremeni rad, dok se prema zakonu u RS-u za vrijeme prekovremenog rada uvećava plaća za 30% u odnosu na plaću. Prema zakonima u oba entiteta, minimalni odmor u toku radnog dana traje 30 minuta.

Radnici sami biraju praznike koje poštjuju, ovisno o etničkoj ili vjerskoj pripadnosti. Entitetskim zakonima o radu je zabranjen prekomjeran obavezni prekovremeni rad. Entiteti i Brčko distrikt ne poduzimaju dovoljne mjere da bi osigurali primjenu zakonskih odredbi o broju radnih sati, dnevnom, sedmičnom i godišnjem odmoru.

U novembru 2021. godine obustavljen je rad u sedam javnih rudnika uglja u entitetu Federacija, što je rezultiralo novim kolektivnim ugovorom u maju, kojim su povećane plaće radnika rudnika za 230 KM (125 USD).

Sigurnost i zdravlje na radu: Federacija i RS su uspostavile obavezne standarde za zdravlje i sigurnost na radu, posebno u industrijskim sektorima u kojima su radni uvjeti opasni. Radnička prava važe za sve zvanične (tj. prijavljene) radnike, uključujući radnike migrante i privremene radnike.

Vlasti u oba entiteta su tek u ograničenoj mjeri nastojale poboljšati uvjete zaštite sigurnosti i zdravlja na radu u rudnicima uglja u vlasništvu vlade; takva nastojanja nisu bila adekvatna za sigurnost i bezbjednost radnika. Radnici u određenim industrijama, posebno oni u metaloprerađivačkoj industriji, čeličanama i rudnicima uglja, često rade pod opasnim uvjetima. Nema zvanične socijalne zaštite za radnike u neformalnoj ekonomiji, osim ako nisu prijavljeni

u zavod za zapošljavanje i po toj osnovi ostvaruju određena prava (kao naprimjer, pravo na zdravstveno osiguranje).

Radnici se nisu mogli izvući iz situacija koje su dovodile u opasnost njihovo zdravlje ili sigurnost a da ne ugroze svoj radnopravni status. Vlasti zaposlenima nisu pružile nikakvu zaštitu u takvoj situaciji. Do septembra nije bilo informacija o industrijskim nesrećama koje su izazvale smrt ili teške povrede radnika.

Nadzor nad provedbom propisa o plaćama, radnom vremenu i sigurnosti i zdravlju na radu: Federalni tržišni inspektorat, Inspektorat RS i Inspektorat Brčko distrikta odgovorni su za nadzor nad provedbom zakona o radu u formalnoj ekonomiji, dok su porezne uprave odgovorne za nadzor nad provedbom zakona o plaćama, radnim satima i sigurnosti i zdravlju na radu. Vlasti u oba entiteta i Brčko distriktu nisu djelotvorno provodile zakonske propise o minimalnoj plaći, prekovremenom radu ni o zaštiti sigurnosti i zdravlja na radu. Kazne za povrede propisa su bile razmjerne onima za slična djela i samo su se ponekad izricale. Inspektorima je omogućeno obavljanje inspekcijskog nadzora bez najave i izricanje sankcija. Prema inspektorima, njihov broj je nedovoljan da bi vršili nadzor nad usklađenosti s propisima.

Neformalni sektor: Prema nezvaničnim procjenama, oko 40% radne snage nije prijavljeno i radi u neformalnoj ekonomiji, iako je ovaj postotak možda niži zbog znatnog odliva radne snage u EU. Bez obzira na zvaničnu stopu nezaposlenosti od preko 15%, često se navodi nedostatak radne snage, a prema procjenama zvaničnika, stanovništvo BiH se naglo smanjuje. Zakoni o plaćama, radnim satima i sigurnosti i zdravlju na radu se ne primjenjuju na radnike u neformalnom sektoru.